

ТАРТУСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ

V.I.LENINI IDEEDEPÄRAND JA KAASAEG
ИДЕЙНОЕ НАСЛЕДИЕ В.И.ЛЕНИНА
И СОВРЕМЕННОСТЬ

ТАРТУ 1980

ТАРТУСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

V.I.LENINI IDEEDEPÄRAND JA KAASAEG
ИДЕЙНОЕ НАСЛЕДИЕ В.И.ЛЕНИНА
И СОВРЕМЕННОСТЬ

V.I.Lenini 110. sünniaastapäeva teadusliku
konverentsi teesid

Тезисы научной конференции посвященной
110-летию со дня рождения В.И.Ленина

ТАРТУ 1980

Toimetuse kolleegium: A.Blumfeldt (vastutav toimetaja),
E.Braun (koostaja), J.Rebane, V.Fainštein, L.Stolovitš.

Käesolevas kogumikus on avaldatud TRÜ NLKP ajaloo kateedri, filosoofia kateedri, poliitilise ökonomia kateedri ja teadusliku kommunismi kateedri õppejõudude, teadurite ja aspirantide ettekannete teesid kateedritevaheliseks teaduslikuks konverentsiks V.I.Lenini 110. sünniaastapäeva tähistamiseks.

В настоящем сборнике опубликованы тезисы преподавателей, научных сотрудников и аспирантов кафедр истории КПСС, философии, политической экономики и научного коммунизма ТГУ к научной конференции, посвященной 110-летию со дня рождения В.И.Ленина.

FILOSOOFIA PÕHIKÜSIMUSE LENINLIKU KÄSITLUSE TÄHTSUS KAASAJAL

J. Rebane

1. Filosoofia põhiküsimus, materialismi ja idealismi võitlus selle küsimuse ümber oli V.I.Lenini tähelepanu keskpunktis kogu tema tegevuse jooksul. Filosoofia põhiküsimuse dialektilismaterialistlik käsitlus on esitatud äärmiselt põhjalikult, mitmekülgses seostes V.I.Lenini filosoofilises peateoses "Materialism ja empiriokrititsism", samuti "Filosoofilistes vihikutes", artiklis "Võitleva materialismi tähtsusest" jt. teostes.

2. Marksismi kaasaegsed kodanlikud arvustajad väidavad sageli, et filosoofia põhiküsimuse dialektilismaterialistlik lahendus põhineb R.Descartes'i dualistlikel eeldustel, maailma "kahestamisel" materiaalseks ja vaimseks substantiks. Näiteks A.Flew' raamatus "Mõistusega loom ja teised filosoofilised esseed inimese olemuse kohta" (Oxford, 1978) on spetsiaalne peatükk "Lenin ja kartesiaanlik pärand", milles autor analüüsib "Materialismi ja empiriokrititsismi". A.Flew tunnistab selles peatükis V.I.Lenini poolt empiriokrititsismi arvustamise õigsust (eriti empiriokrititsismist tulenevate solipsistlike järelduste valjatoomise tähtsust), kuid püüab ühtlasi taandada filosoofia põhiküsimuse leninlikku lahendust kartesiaanlikule maailma kahestamisele (4, lk. 196-217), mõistmata dialektilismaterialistliku mõniami olemust. Tegelikult eksisteerib dualism ja pluralism kaasaegse objektiividealistlike õpetuste (näit. neotomismi) lähtekohana, samuti närvisüsteemi ja psüühika vahekorra vastavates käsitlustes (näit. 6, 7), kuid marksismil pole dualismiga midagi ühist.

3. Kaasaegsete idealistide võitluses filosoofia põhiküsimuse dialektilismaterialistliku lahenduse vastu kasutatakse sageli järgmist moodust.

3.1. Filosoofilise uurimise aineks ei võeta inimeste

reaalset praktilist ja tunnetuslikku tegevust (sotsiaalne praktika, kunst, teadus jne.), vaid keelte (teaduskeeled kaasa arvatud) tähenduste süsteem ja vastavate kategooriate aparaat. Selline lähenemiseviis on omane niihästi positivistlik-lingvistilistele koolkondadele (loogiline positivism, inglise lingvistiline filosoofia, ameerika "üldine semantika", lingvistilise relatiivsuse kontseptsioonid metalingvistikas) kui ka viimasel ajal vohama hakanud hermeneutikale, samuti fenomenoloogiale ja suurel määral eksistentsialismile.

3.2. Idealistlikud järeldused esitatakse vastavalt kui semantilis-kontseptuaalsest analüüsist johtuvad "metodoloogilised" järeldused (näiteks "metodoloogiline solipism", 5, lk. 206-207, 290, 293) või järeldused semantilis-kontseptuaalsete "süvastruktuuride" kohta (hermeneutika, fenomenoloogia, eksistentsialism).

3.3. Olenemata nimetatud kontseptsioonide olulistest erinevustest semantilis-kontseptuaalse analüüsi moodustes, kujutatakse tähenduslike süvastruktuuride avamist filosoofia jaoks piisavana; materiaalse reaalsuse probleem elimineeritakse.

4. V.I.Lenini poolt filosoofia põhiküsimusele antud lahendustel on kaasaegses materialismi ja idealismi võitluses erakordselt suur tähtsus järgmistel asjaoludel.

4.1. V.I.Lenini kriitiline analüüs empiriokriitikute "kogemuse" mõiste kohta on teisendatav ka kaasaegsetele semantilis-kontseptuaalset analüüsi harrastavatele idealistlikele õpetustele.

4.2. Mittemarksistliku filosoofia areng XX sajandil on täielikult kinnitanud V.I.Lenini mõtet, et kodanlik filosoofia spetsialiseerub üha rohkem kitsastele tunnetusteoreetilistele probleemidele ja et idealismi marksistlik kriitika peab tingimata ka välja tooma konkreetsete idealistlike kontseptsioonide gnoseoloogilised juured.

4.3. Oluline on kaasaegsetele idealistlikele spekulatsioonidele vastandada materialistliku monismi printsiip,

mida V.I.Lenin spetsiaalselt kaitses, rõhutades, et materia ja teadvuse vastandlikkus on absoluutne ainult gnoseoloogia põhiküsimuse raames, väljaspool neid raame see vastandlikkus on suhteline.

4.4. Täielikult jääb kehtima idealistlike õpetuste arvustamise leninlik printsiip, mille järgi marksistlik kriitika ei saa piirduda ainult vastava konkreetse süsteemi immanentsete kontseptuaalsete vasturääkivuste avamisega, vaid peab ka kõrvutama kritiseeritava süsteemi postulaate ja neist tulenevaid järeldusi sotsiaalse praktika ja teaduse andmetega.

4.5. Sotsiaalse praktika ja teaduse andmete filosoofilise mõtestamise seisukohalt liitub idealismi marksistlik kriitika dialektilise ja ajaloolise materialismi enese pideva arendamisega, mille põhiülesanded on näiteks fikseeritud V.I.Lenini gnoseoloogiliste uurimuste programmis.

1. V. I. L e n i n. Materialism ja empiriokrititsism.
Teosed, 14.kd.
2. V. I. L e n i n. Filosoofilised vihikud. Teosed, 38. kd.
3. V. I. L e n i n. Võitleva materialismi tähtsusest.
Teosed, 33. kd.
4. A. F l e w. A Rational Animal and other Philosophical
Essays on the Nature of Man. Oxford, 1978.
5. Logical Positivism. Edited by A.J.Ayer, New York, 1966.
6. K. R. P o p p e r. Objective Knowledge. An Evolutionary
Approach. Oxford, 1975.
7. K. R. P o p p e r, J. C. E c c l e s. The Self and Its Brain.
Springer-Verlag. Berlin, Heidelberg, 1977.

V.I.LENINI PÄRAND JA SOTSIALISMI MATERIAAL-TEHNILISE
BAASI LOOMISE PROBLEEMID

A.Blumfeldt

1. Ühiskonna elu uurimisel lähtusid K.Marx ja F.Engels tootlike jõudude ja tootmissuhete reaalsest dialektikast.Juba "Kommunistliku partei manifestis" näitasid nad, et tootmisriistade revolutsioniseerimisega revolutsioniseerib kodanlus ka tootmissuhteid.Ühiskonna arengut pidurdavad tootmissuhted purustatakse tööliklassi poolt.Tootlike jõudude väljarendamine kapitalismi tingimustes on sotsialismile ülemineku põhiliseks materiaalseks eelduseks.

2. Imperialismi olemuse uurimisel avastas V.I.Lenin kapitalismi ebaühtlase arengu seaduse,millest järelalus sotsialistliku revolutsiooni mitteüheaegse küpsemise paratamatus.Kapitalismi vastuolude teravust ei saa tuletada tootlike jõudude arengutasemest.V.I.Lenin kirjutas:"... üleminek kapitalismilt sotsialismile on mõeldav mitmesugustes vormides,olenevalt sellest,kas meil on tegemist maaga,kus on juba ülekaalus suurkapitalistlikud suhted,või maaga,kus on ülekaalus väikemajapidamine" (3 ,lk.211)

3. Venemaa oli imperialistlik riik,kuid mitte klassikalisel kujul.Monopolistlik kapitalism väljendus siin tööstuse teatavas arengutasemes,tootmise suhteliselt kõrges kontsentratsioonis,tööliklassi olemasolu ja organiseerituse tasemes.See põimus läbi Venemaa sõltuvusega lääneriikidest,poolfeodaalse korraga, tehnilis-majandusliku ja kultuurilise mahajäävusega. Ent imperialismi ahela läbimurre osutus võimalikuks just selles lülis.V.I.Lenin märkis:"Meil oli revolutsiooni kergem alustada" (2,lk.506).

4. Maa majandusliku mahajäävuse ületamises nägi V.I.Lenin sotsialismi võidu põhitingimust Venemaal. Korduvalt rõhutas ta,et "sotsialism on võimatu ilma

suurkapitalismi poolt kätte võidetud tehnika- ja kultuurisaavutuste kasutamiseta ..." (2, lk. 316). Masinalise suurtööstuse ja elektrifitseerimise arengus nägi ta pääseteed, "... ainult selles on meie lootus" (4, lk. 459).

Sotsialistlikus ülesehitustöös olid V.I. Lenin näpunäited Kommunistliku partei tegevuse aluseks. Võitnud sotsialistlikud suhted, ühiskondlik omand, oli vorm, millesse tuli monteerida alles loodavad tootlikud jõud. Ühiskondlik omand oli sotsialismi materiaaltehnilise baasi loomise eelduseks. Ajalugu tõestas leninliku lähenemisviisi õigsust sotsialismi võiduks Venemaal vajalike materiaalsete eelduste loomise küsimuses revolutsioonilisel teel (4, lk. 438).

5. Arenenud sotsialism NSV Liidus on ühiskond, "kus on loodud võimsad tootlikud jõud, eesrindlik teadus ja kultuur" (vt. NSV Liidu Konstitutsioon). Ent kõrgeltarenenud kapitalistlikest riikidest jääb meie maa veel maha tööviljakuse ja ühiskondliku tootmise efektiivsuse taseme osas. Sotsialismi teeliste täielikum ärakasutamine kommunistliku materiaaltehnilise baasi loomiseks (suured reservid on teaduse ja tehnika progressis) ongi kommunistliku partei majandusstrateegia põhiprobleemiks.

6. Nendes maades, kus kapitalism on tootlikud jõud igati väljaarendanud, on materiaalsed tingimused üleminekuks sotsialismile olemas. V.I. Lenin kirjutas: "... monopolistlik riigikapitalism on kõige täielikum materiaalne ettevalmistus sotsialismiks, on selle künnis, on selle ajaloo redeli aste, mille (astme) ja sotsialismiks nimetatava astme vahel pole mingisuguseid vaheastmeid" (1, lk. 334).

Kaasajal kõrgeltarenenud kapitalistlikes riikides on ühiskondliku tootmise süsteem ning selle juhtimise aparaat küps üleminekuks sotsialismile. Sotsialistliku omandi kehtestamine põhilistele tootmisva-

henditele tulevastes sotsialistlikes revolutsioonides tähendab sotsialismi materiaal-tehnilise baasi loomist nendes riikides. Sotsialismi ehitamise ülesanded on seal oma mahult väiksemad ning läbiviidavad lühema ajaga (5, lk. 54-55). Ent valitseval monopolistlikul kodanlusel on veelgi reserve oma positsioonide kindlustamiseks. Endiselt kehtib V.I. Lenini tees "Euroopas on revolutsiooni võrratult raskem alustada..." (2, lk. 73).

7. Mittekapitalistliku arengutee puhul vastavates maades puuduvad materiaalsed eeldused üleminekuks sotsialismile. Seal on paratamatu pikk ajajärk, mis eelneb sotsialismile ning mille kestel luuakse vastavad materiaalsed eeldused (7, lk. 118). Sellistes tingimustes ühiskondliku omandi kehtestamine tootmisvahenditele sotsialismi veel si anna.

8. Sotsialismi üldiseks jooneks tuleb lugeda ühiskondlikele suhetele vastava industriaal-tehnilise, teaduslik-kultuurilise sisu olemasolu. (5, lk. 57). Selleta võib jääda sotsialismi primitiivse käsitluse võt ka kasarmu kommunismi (Hiina RV) tasemele. Sotsialismi internatsionaalne sisu pääseb võidule arenguprotsessis, ühiskonna küpsuse teatud tasemel.

1. V. I. L e n i n. Ähvardav katastroof ja kuidas selle vastu võidelda. Teosed, 25. kd.
2. V. I. L e n i n. VK(b)P seitemes kongress. "Pahempoolsest" lapsikusest ja väikekodanlikkusest. Ettekanne Moskva kubermangu tehasekomiteede konverentsil 23. juulil 1918. Teosed, 27. kd.
3. V. I. L e n i n. VK(b)P X kongress. Teosed, 32. kd.
4. V. I. L e n i n. Meie revolutsioonist. Pigem vähem aga paremini. Teosed, 33. kd.

5. Р. К о с о л а п о в. Ни тени утопии. Москва, 1971.
6. Развитой социализм: проблемы теории и практики. Москва, 1979.
7. Р. У л ь я н о в с к и й. О странах социалистической ориентации. "Коммунист", 1979, № II.
8. Г.Х. Ш а х н а з а р о в. Социалистическая судьба человечества. Москва, 1978.

PROPAGANDATÖÖ LENINLIKUST METOODIKAST

J. Kalits

V.I. Lenini teosed, artiklid ja kõned sisaldavad endas rikkaliku pärandi propagandatöö metoodika alalt, mille järjekindel tundmaõppimine on propagandistide, ühiskonnateaduste õppejõudude, lektorite samuti aga kõigi õpetamise ning kasvatamisega tegelevate inimeste heade töötulemuste oluliseks tingimuseks.

Propagandatöö metoodikas on mitmeid selliseid võtteid, mis ühel puhul on vajalikud, teisel aga peetakse ebaotstarbekaks. Üheks selliseks on kordamine. Ta on lahutamatuks osaks õppimise protsessis, marksistlik-leninliku teooria propageerimisel võib aga juba kuuldud või ka ositi kuuldud seisukohtade esitamine luua emotsionaalsuse barjääri, tekitada sábloonitunde. Selles mõttes võib kohata näiteks NLKP ajaloo kursuse õpetamisel, kus paratamatult mõneti korduvad juba varem esitatud situatsioonid, arvamust, et NLKP ajaloo loengutes korratakse varemomandatut, õpikut jne.

Kordamiste vastu marksistlik-leninliku teooria propageerimisel on välja astunud ka V.I. Lenin, pidades loova marksismi vaenlaseks tuntud tõdede korrutamist, targutamist nende ümber, kordamist ning "sónakólksutamist". Ometi aga võib samal ajal V.I. Lenini loomepärandi baasil eraldada teatavaid tingimusi, kus kordamine osutub propagandatöös paratamatult vajalikuks.

1. Kordamine kui keeruka nähtuse, protsessi mõistmise alus.

Oma loengus "Riigist" märkis V.I. Lenin, et ebaselgete kohtade juurde on vaja tagasi tulla "teist, kolmandat, neljandat korda, et seda, mis jäi arusaamatuks, täiendada ja välja selgitada edaspidi" (4, lk. 435). Seda võtet on ta kasutanud ka oma praktilises tegevuses. Nii on ta selgitanud riigikapitalismi olemust, tema kasutamise poliitilist ja majanduslikku külge seoses paljude teiste küsimuste valgustamisega ("Pahempoolsest" lapsikusest ja väikekodanlikkusest", "Toitlusmaksust", Kõne Kominterni III kongressil jt.).

2. Propaganda ja organisatsioonitöö ühendamisest tingitud kordamine.

Võideldes väikekodanliku uima ja revolutsioonilis-demokraatlike fraaside vastu tuleb V.I. Lenin oma esinemistes ja artiklites näiteks pärast 1917. aasta veebruarirevolutsiooni korduvalt selle küsimuse juurde. Lenin ise kirjutab selle kohta, et "see ainult näib propagandatööna. Tegelikult on see aga kõige praktilisem revolutsiooniline töö, sest ei saa edasi viia revolutsiooni, mis on seisma jäänud, lämbunud fraasist, teeb paigalsammu ... masside kergeuskliku ebateadlikkuse tõttu" (2, lk. 44). Pidades vajalikuks riigiparaadi töö parandamist, puudutas V.I. Lenin seda eranditult kõrgis oma viimastes kõnedes, kirjades ja artiklites. Nii ühines propagandatöö organiseerimistevõimega.

3. Situatsioonimuutustest tingitud kordamine.

Üheks ajaliselt ulatuslikumalt korduva küsimuseks V.I. Lenini esinemistes on "isamaa kaitsmine". Kuid erinevatel ajalooetappidel muutub ka käsitlus. Kuni 1917. aasta veebruarirevolutsioonini on see seotud tsarismi vastase võitlusega, veebruarist oktoobrini 1917.a. "kaitsesõjalisusega" ja pärast Oktoobrirevolutsiooni sotsialistliku isamaa kaitsmisega. Situatsioonimuutustest tingitud kordust on mujalgi. Seoses käsitlusega ajutisest revolutsioonilisest valitsusest V.I. Lenin rõhutas, et "vanu vormeleid, näiteks

bolševismi omi peab oskama täiendada ja parandada, sest need olid nagu ilmnes, õiged üldiselt, kuid nende konkreetse teostamine osutus teistsuguseks" (1, lk. 19).

Leninlik metoodika näitab, et vajalik kordamine võib erineda oma iseloomult nende suhtes kes ei taha selgitatavat mõista võrreldes nendega, kes veel ei suuda kõike mõista. Esimesel juhul rakendatakse teravat kriitikat kuni hävitava pilke ja irooniani, teisel juhul aga tehakse seda tööd kannatliku, süstemaatilise, visa ja eriti rahvahulkade praktilistele vajadustele kohaldatud selgitamisega. Viimast rõhutas V.I. Lenin eriti oma kõnes "Proletariaadi ülesandeist praeguses revolutsioonis" (3, lk. 4).

1. V.I. L e n i n. Kaksikvõimust. Teosed, 24. kd.
2. V.I. L e n i n. Proletariaadi ülesanded meie revolutsioonis. Teosed, 24. kd.
3. V.I. L e n i n. Proletariaadi ülesandeist praeguses revolutsioonis. Teosed, 24. kd.
4. V.I. L e n i n. Riigist. Teosed, 29. kd.

ЛЕНИНСКИЙ ПОДХОД К ПОДБОРУ И ВОСПИТАНИЮ КАДРОВ

И.Н.Вожков

I. На основе глубокого анализа революционного опыта партии, а также практики социалистического строительства В.И.Лениным были разработаны научные принципы подбора кадров по политическим, деловым и моральным признакам. Суть этих принципов состоит в том, чтобы "как можно осторожнее и терпеливее распознавать настоящих организаторов, людей с трезвым умом и с практической сметкой, людей, соединяющих преданность социализму с умением без шума / и вопреки шумам / налаживать крепкую и дружную совместную работу большого количества людей в рамках советской организации"

(4, с. 193-194). Ленинские принципы применимы для всех социалистических стран. Их всеобщий характер предполагает учет конкретно-исторических условий каждой страны.

2. Главным критерием политической зрелости кадров является идейная убежденность и глубокое понимание целей коммунистического строительства, а также позиция в борьбе за достижение этих целей. В.И. Ленин подчеркивал, что руководители призваны все больше преследовать себя по всем теоретическим вопросам и "всегда иметь в виду, что социализм, с тех пор как он стал наукой, требует, чтобы с ним и обращались как с наукой, т.е. чтобы его изучали" (1, с. 27).

Опыт КПСС и других компартий свидетельствует о том, что в современных условиях противоборства двух противоположных общественных систем руководящим принципом в воспитании кадров должно быть ленинское положение, что "всякое умаление социалистической идеологии, всякое отстранение от нее означает тем самым усиление идеологии буржуазной" (1, с. 40). В постановлении "О дальнейшем улучшении идеологической, политико-воспитательной работы" ЦК КПСС потребовал повысить качество этой работы и помогать советским людям распознавать всю фальшь империалистической пропаганды, с которой теперь открыто взаимодействует пропаганда пекинских новинистов и агрессоров (8).

3. Ни одна компартия не может оставаться подлинно революционной и выполнить роль авангарда в строительстве социализма, если не будет воспитывать кадры в духе интернационализма. Правильное сочетание интернациональных и национальных задач имеет особо важное значение в тех социалистических странах, где еще сохранились остатки эксплуататоров, различного рода мелкобуржуазные слои. Империализм использует эту социальную среду и поощряет т.н. "национальный социализм". Принципиальное значение в воспитании кадров имеет указание В.И. Ленина о том, что интернационализм "состоит не в фразах, не в выражении солидарности, не в резолюциях, а в деле" (3, с. 280). В документах международных совещаний коммунистических

и рабочих партий подчеркивается необходимость единства действий против общего врага — империализма.

4. В.И. Ленин постоянно учил руководителей критически относиться к своей работе, не замалчивать ошибок, а выяснять их публично, уметь говорить правду, как бы она ни была горька. Критическое отношение кадров к своей работе является одним из необходимых условий научного подхода, который во всей совокупности своих элементов обеспечивает полную ясность и трезвость учета реальной действительности, отчетливость перспективы в борьбе за создание нового общества. Склонность к парадности затрудняет решение стоящих задач. "Там, где не в чести критика и самокритика, где недостает гласности в общественных делах, — указывается в названном постановлении ЦК КПСС, — наносится прямой ущерб активности масс. А ведь именно в активности масс — важный источник силы социалистического строя" (8).

5. Политические качества кадров В.И. Ленин рассматривал в органическом единстве с деловыми. Непременным условием научного руководства он считал компетентность. В этом понятии должны сочетаться — знание дела, знание объекта, которым руководит работник, знание науки управления (5, с. 215, 6, с. 393—394). Подчеркивая большое значение научных, технических и управленческих знаний, В.И. Ленин вместе с тем оценивал компетентность — и это очень важно в наши дни — с точки зрения способности руководителей к решению практических задач коммунистического строительства, т.е. с точки зрения единства теории и практики. "Мы по себе знаем, — указывал он, — разницу между теоретическим решением вопроса и практическим проведением решения в жизнь" (2, с. 132).

Драгоценным качеством руководителя В.И. Ленин считал деловитость, суть которой — в эффективности работы, применении наиболее целесообразных методов для достижения максимальных результатов при наименьших затратах сил, средств и времени. Он не мыслил деловитости без четкого разграничения функций каждого работника и его личной ответственности за порученное

дело.

6. Решительный поворот к интенсивным методам хозяйствования, к качественным показателям во всех сферах деятельности выражает объективные потребности развитого социализма и требует повышения уровня управления, качественно иного характера и деятельности кадров. XXV съезд КПСС определил комплексную систему мер, направленную на совершенствование планирования, повышение действенности экономических рычагов, улучшение организационной структуры управления. Важные меры были намечены в решениях последующих Пленумов ЦК КПСС. На ноябрьском /1979 г./ Пленуме и в речи Л.И.Брежнева с большой остротой был поставлен вопрос о необходимости укрепления дисциплины во всех звеньях, повышения личной ответственности руководителей за результаты работы (10).

7. Создание развитого социализма по-новому поставило многие задачи экономического, социально-политического и духовного развития нашей страны, что предполагает повышенные требования к кадрам и налагает как на руководителей, так и на рядовых труженников высочайшую ответственность. Особую значимость сейчас приобретает также ленинские качества кадров, как понимание перспективы развития, инициатива, самостоятельность, умение найти оптимальное решение, правильное сочетание экономического и политического подхода к решению поставленных задач. В постановлении ЦК КПСС "О 110-й годовщине со дня рождения В.И. Ленина" подчеркивается: "Партия требует от всех партийных, государственных и общественных организаций, хозяйственных органов дальнейшего укрепления дисциплины и порядка, кропотливой повседневной организаторской и воспитательной работы, инициативного и ответственного отношения к делу, неукоснительного выполнения принятых решений" (9).

1. В.И. Ленин. Полн.собр.соч., т. 6.
2. В.И. Ленин. Полн.собр.соч., т. 31.
3. В.И. Ленин. Полн.собр.соч., т.34.
4. В.И. Ленин. Полн.собр.соч., т.36.
5. В.И. Ленин. Полн.собр.соч., т.40.

6. В.И. Ленин. Полн.собр.соч., т.45.
7. Материалы XXV съезда КПСС. М., 1976.
8. О дальнейшем улучшении идеологической, политико-воспитательной работы. Постановление ЦК КПСС. - "Правда", 6 мая 1979 г.
9. О 100-й годовщине со дня рождения Владимира Ильича Ленина. Постановление ЦК КПСС. - "Правда", 16 декабря 1979 г.
10. Л.И. Брежнев. Выступление на Пленуме ЦК КПСС 27 ноября 1979 г. - "Правда" 28 ноября 1979 г.

VASTUTUS KUI LENINLIKU JUHTIMISKONT- SEPTSIOONI PÕHIMÕISTE

M. Siimann

1. Üheks marksistliku sotsiaalse teooria iseloomulikuks jooneks tänapäeval on sotsiaalsete protsesside vaatlemine mitte ainult tunnetuse, teoreetilise käsitluse objektina, vaid ühtaegu ka juhtimise objektina, süsteemina, mida on võimalik juhtida teaduslikul alusel (8, 197). Seoses ühiskonnateaduste niisuguse orientatsiooniga muutuvad nimetatud teadused sotsiaalse süsteemi funktsioneerimise kohustuslikuks komponendiks selle kõikidel tasemetel, ühiskonna teadusliku juhtimise relvaks (9, 55). Siinjuures ei tohi aga unustada, et K.Marx, F.Engels ja V.I.Lenin ei vastandanud kunagi ajaloolise materialismi tunnetuslikku funktsiooni selle praktilis-ümberkujundavale. Seega ei kujuta hoiak "tunnetada, et juhtida" endast mitte põhimõtteliselt uut orientatsiooni marksistlikus sotsiaalses teoorias, vaid on ajaloolise materialismi ühe metodoloogilise põhiprintsiibi konkretiseerimine tänapäevases väljenduses.

2. Metodoloogiliste küsimuste alahindamisel ning küberneetika ja üldise süsteemide teooria ebakriitilisel kasutamisel sotsiaalsete nähtuste seletamisel võib hoiak

"tunnetada, et juhtida" viia aga juhtimise fetišeerimisele, mis seisneb sotsiaalse süsteemi käitumise muutmise võimuste ülehindamises, kalduvuses vaadelda ühiskonda kui suurt masinat, mida on võimalik ümber korraldada ja juhtida suhteliselt sama lihtne kui teatud tehnoloogilisi protsesse (6, 30).

3. Sellelaadsete väärkujutluste vältimiseks ja sotsiaalse juhtimise teadusliku teooria väljatöötamiseks pakub palju õpetlikku kogu V.I.Lenini vaimne pärand, eriti aga tema seisukohad mitmesuguste juhtimisalaste küsimuste kohta (7, 11). Üheks põhimõisteks, mida V.I.Lenin kasutas sotsiaalse juhtimise spetsiifika kirjeldamisel ja seletamisel, oli vastutus (1,369-370; 2,119; 3,369-370; 4,110; 5,23-24).

4. Vastutuse mõiste peegeldab inimese (inimgruppide) ja ühiskonna vaheliste suhete olulisi aspekte mitmel eri tasandil ning võimaldab kirjeldada ja seletada nende suhete erinevaid külgi vastastikus seoses ja ühtsuses. Vastutuse mõiste abil on võimalik lahendada nii probleeme "kas inimene vastutab?", "mille eest ja mis tingimustel inimene vastutab?", "millised on inimese vastutuse piirid?" jne. (üld-sotsioloogiline tasand) kui ka probleeme "kuidas inimeste (inimgruppide) käitumist reguleerida ja juhtida, s.t. neid vastutama panna?" (nn. sotsioloogia keskkastme teooria ja eridistsipliinide tasand).

5. Tootmisorganisatsioonide juhtimisel on tänapäeval eriti aktuaalseks muutunud insener-tehniliste töötajate tööalase vastutuse probleem. Käesolevates teesides peatutakse selle probleemi ühel aspektil - insener-tehniliste töötajate käitumise formaalsel reguleerimisel (formaalsel vastutusel). Formaalse vastutuse¹ edukaks funktsioneerimiseks on vaja: 1) fikseerida inseneride tööülesanded (kohustused), 2) võrrelda töötajate tegelikku (reaalset) tööalast

1 Formaalse vastutuse all mõistetakse käesolevas töös niisugust vastutust, mille puhul ametiülesanded, normid ja reeglid on fikseeritud; samuti on maaratletud võimalikud sanktsioonid ning nende rakendamise kord jne. Formaalsest vastutusest erinevateks vastutuse vormideks oleksid moraalne vastutus ja vastutustunne.

tegevust nende tööülesannete (kohustustega), 3) nimetatud võrdluse tulemusel rakendada sanktsioone (kusjuures sanktsioonid võivad olla kas positiivsed või negatiivsed). Formaalse vastutuse mehhanismi efektiivne rakendamine on aga seotud mitmete tõsiste raskustega.

E s i t e k s vastuolu tõttu inseneritöö loomingu- ja iseloomu ja inseneri tegevuse vahel organisatsioonis, mis eeldab tegutsemist sageli ajadefitsiidi tingimustes, ranget distsipliini (vahel ka nende ülesannete täitmist, mis tööta- ja ametikohustusteks polegi), koordineerimise ja subordinaatsiooni.

T e i s e k s raskuste tõttu inseneride töö individuaalsete resultaatide määramisel. Ühelt poolt pole nende töö resultaat kohe märgatav, sest ajavahemik idee tekkimisest selle realiseerimiseni, s.t. tehnilise ülesande otsimiseni, vormistamiseni, tootmise organiseerimiseni jne., võib olla suur. Teiselt poolt aga on ju see resultaat kollektiivse töö tulemus.

K o l m a n d a k s vastuolu tõttu tendentsi vahel, mille eesmärk on tagada tootmisorganisatsiooni stabiilne funktsioneerimine (püsivus) ja tendentsi vahel täiustada, moderniseerida tootmisorganisatsiooni kõiki komponente (6,72).

Kuigi mõned uurijad näevad formaalse vastutuse mehhanismi täiustamises efektiivset vahendit inseneride individuaalse tegevuse reguleerimise täiustamiseks, on käesoleva töö autori arvates eespool toodud põhjustel (inseneritöö loomingu- ja iseloom, raskused inseneritegevuse resultaadide määramisel, dünaamiline tendents organisatsioonis) antud reguleerimisvormi võimalused piiratud. Seda kinnitab ka detailsete ametijuhendite ja instruksioonide rakendamise praktika. Neid juhendeid ja instruksioone kas ei kasutata üldse või siis vananeb nende sisu kiiresti, mis ei õigusta nende koostamiseks nähtud vaeva ja tehtud kulutusi. Raskustega inseneride tegevuse formaliseerimisel kaasnevad raskused nende tegevuse (ja selle resultaatide) hindamisel. Detailne reglementeerimine eeldab ka tegevuse detailset kont-

rolli, mille võimalused inseneritöö suhtes on võrdlemisi tagasihoidlikud (10,55-62).

Insener-tehniliste töötajate käitumise reguleerimine peaks seisnema erinevate vastutuse vormide vahel optimaalse vahekorra leidmises, mitte aga ühe vormi (antud juhul formaalse) liialdatud rakendamises.

1. Ленин В.И. Полн. собр. соч., т. 36.
2. Ленин В.И. Полн. собр. соч., т. 38.
3. Ленин В.И. Полн. собр. соч., т. 44.
4. Ленин В.И. Полн. собр. соч., т. 50.
5. Ленин В.И. Полн. собр. соч., т. 52.
6. Абасова О. Системный, комплексный подход к управлению социалистическим обществом. Ташкент, 1977.
7. Барламов К.И. Ленинская концепция социалистического управления. (Генезис, становление). М., 1973.
8. Волков Г.Н. Истоки и горизонты прогресса. Социологические проблемы развития науки и техники. М., 1976.
9. Келле В. Роль общественной науки в управлении социальными процессами. - ж. "Коммунист", 1974, № 7.
10. Пригожин А.И. Социологические аспекты управления. М., 1974.
11. Суворов Л.Н. В.И. Ленин и методологические проблемы социального управления. М., 1973.

V.I. LENIN JA TÖÖKOLLEKTIIVIDE SOTSIAALSE JUHTIMISE PROBLEEMID SOTSIALISTLIKUS ÜHISKONNAS

E. Braun

1. V.I. Lenini teoreetiline pärand tervikuna moodustab sotsialistliku ühiskonna juhtimisteaduses väga kaaluka osa. Võime öelda, et praktiliselt iga oma teose, artikli ja kõnega andis V.I. Lenin panuse marksismi-leninismi kui sotsialistliku ühiskonna loomise ja arendamise kõige üldisemasse juhtimisteadusse. V.I. Lenin arendas edasi K. Marxi ja F. Engelsi teadusliku juhtimise filosoofilisi, majanduslikke ja poliitilisi seisukohti ja tema eriliseks teeneks on sotsiaalse juhtimise organisatsiooniliste probleemide marksisliku läbitöötamise aluste rajamine.

V.I. Lenini tööde analüüsiat järeldeb, et sotsiaalne juhtimine on ühiskondliku elu üks põhifunktsioon ning sotsiaalse juhtimise kõik küsimused on sotsialistlikus ühiskonnas seotud sotsialismi põhieesmärgi täitmiseks - "... kõigi ühiskonna liikmete t ä i e l i k u heaolu ja vaba igaikülgse arenemise tagamiseks" (5, lk. 37) vajalike ülesannete lahendamise, ühiskonna liikmete ja kollektiivide kasvatamisega ning nende tegevuse eesmärgipärase planeerimise, kooskõlastamise ja korraldamisega. Samuti võime järeldada, et sotsialistliku sotsiaalse juhtimise tüüpiliseks jooneks on ühiskonna kõigi elusfääride haaratus. Sotsiaalsele juhtimisele on allutatud majandus, teadus, kultuur, haridus, tervishoid ja kõik muud ühiskondliku elu ning tegevuse küljed kogu ühiskonna tasandil ja selle igal konkreetsel alamtasandil.

2. Vaagides sotsiaalse juhtimise ulatuslikke probleeme ühiskonna juhtimistasandite kaupa, tuleb märkida, et sotsialismi tingimustes on pidevalt kasvava osatähtsusega töökollektiivide haarav sotsiaalse juhtimise probleemistik. See tuleneb töökollektiivide kohast meie ühiskonnas, sellest, et meil on "... töökollektiiv mitte ainult kogu meie majandusliku, vaid ka poliitilise organisatsiooni algrakuke." (9, lk. 9).

On mõistetav, et sotsiaalse juhtimise kvaliteedist töö-

kollektiivide tasandil sõltub kõige otsesemalt sotsiaalse juhtimise resultatiivsus kogu ühiskonna tasandil - sotsialismi eesmärgi realiseerimise tase ning sellega ühiskonna iga liikme heaolu ja areng. Seetõttu on V.I. Lenini sotsiaalse juhtimise alaste seisukohtade põhjalik ja igakülgne tundmaõppimine töökollektiivide arenguküsimustega seotuna eriti aktuaalne.

3. Töökollektiivide funktsionaalset kohta ühiskonnas arvestades võiksime nende sotsiaalses juhtimises eristada kahte üldist sfääri - töölase tegevuse juhtimist ja töökollektiivi sotsiaalse elu juhtimist.

3.1. Kuna ühiskonna kõigi rikkuste allikaks on töö, siis on loomulik, et V.I. Lenin eraldas eriti suurt tähelepanu inimeste töölase tegevuse juhtimise küsimustele. Siin soovitas ta noorel marksistlikul juhtimisteadusel "... õppida suurimatelt kapitalismi organisaatoritelt" (1, lk. 42).

V.I. Lenin toonitas seejuures, et "Sotsialismi teostatavus oleneb just sellest, kui võrd meil õnnestub ühendada nõukogude võimu ja nõukogude valitsemisorganisatsiooni, kapitalismi uusima progressiga" (6, lk. 231).

Kapitalistide kogemuste ülevõtmine olitama arvates seldusekstitöövilkakuse tõusule ja töö kõrgemale organisatsioonile (6, lk. 229). Töövilkakuse praktiline tõstmine, aga nõudis kogu riigi ja selle iga töökollektiivi töölases sotsiaalses juhtimises töötajate töödistsipliini, tööoskuse, töö efektiivsuse, töö intensiivsuse tõstmise ja töö parema korraldamise ning sotsialistliku võistluse organisatsiooniliste küsimuste marksistlikku läbitöötamist ja ellurakendamist. Kõigis nendes küsimustes on V.I. Lenin andnud oma poolsed lähtepunktid asjade lahendamiseks.

3.2. Tööküsimuste analüüsimisel ei unustanud V.I. Lenin kunagi ka töökollektiivi sotsiaalse elu niisugust juhtimist, mis ühelt poolt pidi tagama tööülesannete eduka täitmise, teiselt poolt aga kindlustama sotsialismi põhieesmärgi realiseerimist töökollektiivis endas. V.I. Lenin kirjutas näiteks, et töövilkakuse tõstmisega ei või kuidagi kaasneda töötava elanikkonna töövõime kahjustamine, vaid see peab

saama vahendiks "... kogu töötava elanikkonna kohustusliku tööpäeva edasiseks ja väga tunduvas lühendamiseks ... selleks, et me võrdlemisi lühikese ajaga lahendaksime ülesande, mida võib väljendada umbes nii: igale täiskasvanud kodanikule iga päev kuus tundi füüsilist tööd ja neli tundi riigivalitsemise tööd" (1, lk. 45-46). Sotsiaalne koondülesanne nn. "riigivalitsemise töö" tuleneb seejuures eeskätt töökollektiivi kui ühiskonna sotsiaalse algülil asjade lahendamiseks. kollektiivi liikmete kasvatamise, nende poliitilise teadlikkuse, kultuuritaseme tõstmise ja elulaadi kujundamise ning teatud osas ka nende individuaalsete ja kollektiivsete vajaduste kujundamise ja rahuldamise ülesannetest.

4. V.I. Lenin on oma töödes pööranud suurt tähelepanu ka juhtimistöe subjektidega - juhtidega seotud küsimustele.

Kõigepealt rõhutas ta juhtide kaadri kompetentsuse ja juhtimisoskuse pideva tõstmise vajalikkust. Naerdes välja juhtide-spetsialistide alahindajaid, ütles V.I. Lenin "Kus on võimalik valitseda ilma kompetentsuseta, valitseda ilma täieliku asjatundlikkuseta, valitsemisoskuseta? Naeruväärt!" (3, lk. 478).

V.I. Lenini töödes on toodud ära ka rida abinõusid, mis pidid aitama suurendada juhtide kompetentsust - juhtimisobjekti üksikasjalik tundmaõppimine, selleks ka vastavate teaduslike uuringute kasutamine, range arvestuse ja kontrolli rakendamine, teiste juhtide positiivsete kogemuste omandamine jpm.

Juhtimisoskuse tõstmise peamist teed nägi V.I. Lenin õppimises. Ta nõudis isegi Keskkontrollkomisjoni liikmetelt, et nende töö hulka kuuluks õppimine - "... s.o. selle töö organiseerimise teooria õppimine, millele nad kavatsevad end pühendada, ja praktilised õppused kas vanade seltsimeeste või kõrgemate töö organiseerimise instituutide õppejõudude juhatusel" (7, lk. 452).

V.I. Lenin rõhutas korduvalt, et juhtide kaadri õige valik, ja selle vajalike töötingimuste loomine üheskoos tagavad õigete eesmärkide korral sotsiaalses juhtimises edu.V.I.

Lenin ei pooldanud bürokratismi ja primitiivset kollegiaalsust (3, lk. 478). Tsentralismipõhimõtte rakendamise juhtimistöös sidus V.I. Lenini juhtide kompetentsuse ja täieliku isikliku vastutusega.

Arusaadavalt on kõik need küsimused otseselt seotud sotsiaalse juhtimise kvaliteedi ja resultatiivsusega töökollektiivides.

5. Nagu juba eelpool märgiti, on V.I. Leninil palju töid, kus ta otseselt räägib juhtimistööst ja millistel on suur väärtus ka töökollektiivide sotsiaalse juhtimise konkreetsete küsimuste seisukohalt. V.I. Lenini töö "Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded" kõrval on siin kaaluka tähtsusega artiklid ja sõnavõttud: "Kuidas reorganiseerida Töölise-Talupoegade Inspektsiooni" (2), "Pigem vähem, aga paremini" (7), "Lehekülgi päevikust" (4) jmt. Nendes töödes kirjapandud seisukohad etendavad ka tänapäeval väga suurt osa sotsiaalse juhtimise teaduses ning igapäevases töökollektiivide sotsiaalse juhtimise praktikas.

1. V.I. L e n i n. Artikli "Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded" esialgne variant. Teosed, 42. kd.
2. V.I. L e n i n. Kuidas reorganiseerida Töölise-Talupoegade Inspektsioon. Teosed, 33. kd.
3. V.I. L e n i n. Kõne ÜAUKN-i kommunistliku fraktsiooni koosolekul 15. märtsil 1920. Teosed, 36. kd.
4. V.I. L e n i n. Lehekülgi päevikust. Teosed, 33. kd.
5. V.I. L e n i n. Märkusi Plehhanovi programmi teise projekti kohta. Teosed, 6. kd.
6. V.I. L e n i n. Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded. Teosed, 27. kd.
7. V.I. L e n i n. Pigem vähem, aga paremini. Teosed, 33.kd.
8. V.I. L e n i n. Suur algatus. Teosed, 29. kd.
9. L. B r e ž n e v. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Konstitutsiooni (põhiseaduse) projektist ja selle üldrahvaliku arutamise tulemustest. Tln., 1977.

В. И. ЛЕНИН ОБ ОТНОШЕНИЯХ ОБЩЕНИЯ И АКТИВНОСТИ
СТРОЯЩИХ НОВОЕ ОБЩЕСТВО ЛЮДЕЙ

К. Э. Ятса

Постепенное выдвигание на передний план социалистической экономики интенсивных методов хозяйствования реализуется посредством усиленного роста и совершенствования взаимосвязей людей. Проблема общения приобретает тем самым все более важное значение.

После победы социалистической революции в России В. И. Лениным был поставлен практический вопрос о "новых формах связи" между людьми (5). Обстоятельства сложились так, что при его жизни многие настоятельные проблемы могли быть только затронуты. Тем не менее, В. И. Ленин в тяжелое для страны Советов время тщательно выявлял и всячески поддерживал ростки будущего, в том числе и те, которые имели непосредственное отношение к развитию общения и к обусловленному этим возрастанию активности людей.

Всякое производство всегда выступает в качестве двоякого отношения, как естественного, так и общественного. Общественного в смысле общения, так как здесь имеется в виду "сотрудничество многих индивидов, безразлично при каких условиях, каким образом и для какой цели" (1). Поэтому развитие производительной деятельности людей в ходе становления новой формации является одновременно по необходимости развитием отношений (способа) совместной их деятельности - общения.

После социалистической революции целью установленной рабочим классом диктатуры является не столько политическое насилие, сколько насилие экономическое, обеспечивающее "более высокий тип общественной организации труда..." (4, с.13). Задачи победившего в революции пролетариата в переходный период заключались в том, чтобы всесторонне преобразовать общество в его основных качествах, т.е. ведущее значение во взаимодействии рабочего класса с другими силами в обществе имело отношение пролетарского преобразования. В отличие от капиталистического принуждения пролетарское преобразование

направлялось не на достижение слепого подчинения, а на стимулирование и организацию совместного созидания людей.

Следующий за переходным периодом этап в становлении коммунистической общественно-экономической формации с точки зрения выдвижения в СССР на историческую арену новой силы можно считать подготовительным. В этот период под руководством рабочего класса и его авангарда - КПСС - создавались необходимые экономические, духовные и нравственные предпосылки формирования новой исторической общности - советского народа. Необходимо отметить, что новые главенствующие отношения общества между частями социальной структуры строящего зрелый социализм общества зарождались уже в переходном периоде. Еще до революции В. И. Ленин учил "думать не о своей только нации, а выше ее ставить интересы всех, их всеобщую свободу и равноправие" (2). По завету В. И. Ленина, уже в годы переходного периода организованная отсталым районам помощь "приняла форму последовательного и всестороннего курса общесоюзной хозяйственной политики" (6). Однако, в те годы эта помощь была преимущественно односторонней, от рабочего класса России - неразвитым национальным окраинам (7, с.112). Окончательная ликвидация эксплуататорских элементов в СССР была достигнута лишь с победой социализма, и, начиная с этого времени, центральное место во взаимодействии социальной структуры постепенно заняло отношение товарищеской взаимопомощи. На переднем плане стояли задачи распределения и перераспределения материальных условий производительной деятельности, а взаимная помощь классов и наций обеспечивала необходимую концентрацию ограниченных в то время еще ресурсов общества на решающих участках социалистического строительства.

Производительные силы, достаточные для становления развитого социалистического общества являются также предпосылкой и необходимым условием формирования новой исторической общности - советского народа. В плане социальной структуры он образовался в результате взаимно переплетающихся процессов сближения социальных групп и наций (7, с.152). Благодаря значительно выросшим производительным силам и благоприятным

социальными условиями становится реальностью установление в качестве господствующих в обществе таких отношений взаимодействия, которые повсеместно стимулировали бы коллективы трудящихся на творческую реализацию своих собственных материальных условий. Такие отношения стимулирования контактирующими сторонами активности друг друга обобщенно можно охарактеризовать как отношения социалистического соревнования. Широко известны горячая поддержка В.И. Лениным зародившегося уже в первые послереволюционные годы социалистического соревнования и глубокий теоретический его анализ (3, с.190-194, 4, с.5-29). Начиная с 1919 года постоянно росли богатство форм организации социалистического соревнования и широта поддержки их инициативой народных масс. Однако только в условиях развитого социализма соревнование занимает господствующее положение среди других отношений общества. Ныне в различных формах социалистического соревнования принимает участие уже подавляющее большинство самодеятельного населения СССР.

Таким образом, уже первые годы советской власти выдвинули многие новые формы связи людей. Этот новый исторический опыт нашел существенное отражение в работах В.И. Ленина. Дальнейший процесс коммунистического строительства выявил, какие именно формы связи людей на различных этапах развития общества выдвигались на место господствующих отношений общества.

1. К. Маркс, Ф. Энгельс. Сочинения. Изд. 2-е т. 3
2. В.И. Ленин. Полное собр. соч. т. 30.
3. В.И. Ленин. Полное собр. соч. т. 36.
4. В.И. Ленин. Полное собр. соч. т. 39.
5. В.И. Ленин. Полное собр. соч. т. 40.
6. Л.И. Брежнев. Ленинским курсом. Речи и статьи. т. 4.
7. Г.Е. Глезерман. Классы и нации. М. 1977.

ОБ ОДНОМ АСПЕКТЕ РАССМОТРЕНИЯ ПРОБЛЕМ ФОРМИРОВАНИЯ
ЛИЧНОСТИ В ТРУДАХ В.И. ЛЕНИНА

П.О. Кенкманн

1. Труды Маркса, Энгельса и Ленина содержат много глубоких идей по проблемам формирования личности. Эти идеи можно в наиболее общем виде систематизировать как охватывающие три аспекта анализа:

а/ исследование философских предпосылок учения о человеке, сущности человека, общих закономерностей его становления и изменения /социально-философский аспект/;

б/ анализ конкретных вопросов образования и развития различных типов личностей в определенных социально-исторических условиях /социологический аспект/;

в/ выявление предпосылок, средств и характеристик процесса формирования личности коммунистического общества.

2. Со всеми этими аспектами связан еще один подход к проблемам формирования личности, на который при анализе теоретического наследия классиков марксизма-ленинизма до сих пор обращено гораздо меньше внимания (ср. 3, с. 756): исследование изменения личности в условиях социальной революции.

Труды Маркса и Энгельса, посвященные проблемам Великой Французской революции, революций в Европе в XIX веке, анализ Лениным событий революции 1905 года и др. работы содержат интересный материал и важные обобщения в данном вопросе. Исследование опыта Октябрьской революции в работах В.И. Ленина приводит к выводам о начале становления черт, характерных уже новой - социалистической личности.

3. На наш взгляд, особо важны в этой связи следующие обобщения, сделанные наиболее четко В.И. Лениным:

+ революция - сильнейший ускоритель общественного прогресса, в том числе массового изменения личностей. По словам Ленина, "В ту эпоху, когда рушатся могущественные государства, когда разрываются старые отношения господства, когда начинает гибнуть целый общественный мир, в эту эпоху чувствования отдельного человека быстро изменяются" (2, с.48);
+ в условиях революционной борьбы с особой яркостью выяв-

ляются наиболее существенные характеристики основных социальных типов личностей, которые в периоды стабильного общественного развития могут скрываться за несущественными чертами;

+ основной механизм формирования новых черт и характеристик социальных групп и типов личностей - революционная деятельность, приводящая к наиболее глубоким сдвигам в личностных характеристиках (это отмечено, например, в I, т. I., с. 361; т. 20, с. 79-83; т. 30, с. 310 и сл).

4. Данные положения представляются важными не только для понимания и оценки революционных событий прошлого. Можно показать их более широкое значение для исследования формирования и изменения социальных типов личности. Во-первых, в современных условиях расширяется круг социальных общностей, охваченных глубокими и быстрыми социальными изменениями. С анализом становления личности в условиях изменений в макросреде, существенных сдвигов в непосредственных условиях жизни и т.п. положения об изменении личности в период революционного преобразования общества имеют непосредственную связь. Во-вторых, рассмотрение революционной деятельности как механизма изменения личности /идея о революционной практике как самоизменении/ подчеркивает значение анализа при изучении формирования личности деятельности самих личностей и детерминации данного процесса обстоятельствами этой деятельности. В экстремальных условиях социальных революций явнее обнаруживаются механизмы изменения личности вообще. В-третьих, в основу исследования формирования личности социалистического типа и управления этим процессом в современных условиях ложатся соответствующие положения В.И. Ленина, выдвинутые на основе опыта периода перехода от капитализма к социализму (см. 3). В-четвертых, определенное идейно-теоретическое значение имеет анализ изменений в типах личностей и для оценки революции как социального изменения. В немарксистских концепциях революция иногда рассматривается как противостоящая развитию человека, личности (см. например 4, гл. 7). Обнаружение глубоких положительных

изменений в личностях участников революционных событий позволяет разностороннее раскрыть прогрессивную роль революции (ср. 5, с. 20).

1. В.И. Ленин. Полн. собр. соч., т. I; 20; 30.
2. К. Ц е т к и н. Воспоминания о Ленине. М., 1955.
3. Г.Л. С м и р н о в. Советский человек. Формирование социалистического типа личности. М., 1973.
4. R. B l u m. Revolutsioon - rõhutute ja ekspuuteeritute pidupäev. - "Looming", 1970, Nr. 5.
5. C. B r i n t o n. The Anatomy of Revolution. N.Y.: Vintage Books, 1965.
6. G.H. E l d e r. Jr. Adolescent Socialization and Personality Development. Chicago: Rand Mc Nally, 1971.

RAHVUSKÜSIMUSE LENINLIK LAHENDAMINE

E.Kuusik

1. Maailmas on rohkesti paljurahvuselisi riike.Mõnedes neist on sotsialistliku revolutsiooni ja sotsialismi ehitamise käigus juba toimunud muutused rahvuste ja rahvussuhete vallas,mujal leiavad need aset varem või hiljem.Marksistlik-leninlik lähenemine on eelduseks rahvusküsimuse lahendamisele.

2. 1913.aastal ütles Lenin, et vanale maailmale, kus valitseb rahvuslik rõhumine,vaen ja eraldatus,seame vastu uue maailma kõikide rahvuste ühtsuse, kus pole ühtki privileegi ega vähimatki inimese rõhumist inimese poolt (I, lk.71).

3. Rahvusküsimus on rahvuste vabastamise ja vaba arenemise tingimuste küsimus.Ta hõlmab eri ühiskondlik-majanduslikesse formatsioonidesse kuuluvate eri maa-de ja riikide rahvuste, rahvusrühmade ja rahvaste majanduslikke,territoriaalseid,poliitilisi,riiklikke,õiguslikke,kultuurilisi ja keelelisi suhteid.

V.I.Lenin töös "Kriitilisi märkmeid rahvusküsimuse kohta" toob välja rahvusküsimuse kaks ajaloolist tendentsi. Esimene: rahvusliku elu ja rahvuslike liikumiste ärkamine, võitlus igasuguse rahvusliku rõhumise vastu, rahvusriikide loomine. Teine: igasuguse suhtlemise arendamine ja tihenemine rahvuste vahel, rahvuslike vaheseinte lõhkumine, kapitali, üldse majanduselu, poliitika, teaduse jne. internatsionaalse ühtsuse loomine (2, lk. 11).

4. Mõlemad tendentsid on kapitalismi ülemaailmne seadus. Esimene on ülekaalus kapitalismi arenemise alguses, teine iseloomustab valminud ja sotsialistlikuks muutumise poole sammuvat kapitalismi (2, lk. II). Lenin kirjutab, et kodanlike rahvuste ühiskondliku elu internatsionaliseerumine muutub nende arengu seaduspärasuseks ja kutsub esile kapitali, üldse majanduselu, poliitika, teaduse jne. internatsionaalse ühtsuse" (2, lk. II) Rahvusküsimuse kahe tendentsi omavaheline seos esineb sotsiaalse elu ühe antagonistliku vastuoluna. Reas kapitalistlikes riikides on rahvusküsimus lahendamata.

5. V.I.Lenin astus välja rõhutatud ja eksploateeritavate rahvaste kaitseks, näitas kätte teed nende vabastamiseks. Endiste kolooniate asemele on tekkinud enam kui 70 riiki umbes 1,5 miljardi inimesega (10, lk. 388). Rahvusküsimuse kaks tendentsi kehtivad ka arengumaades.

6. Sotsialistlikus ühiskonnas erinevad rahvusküsimuse kaks tendentsi oma sisu ja sotsiaalsete tagajärgede poolest kapitalismi omadest. Esimene: rahvuste taassünd ja igakülgne õitseng. Teine: rahvuste vabatahtlik liit. Rahvuste ja rahvussuhete arengu mõlemad tendentsid on vastastikusel sõltuvusel sotsialismi ehitamise ja arengu kõigil etappidel ning esinevad arengut soodustava tegurina. Sotsialistlikus maailmasüsteemis avalduvad kaks tendentsi riikidevahelise probleemina. Esimene: saavutused iga maa majanduse ja kultuuri alal tugevdavad sotsialistlikku maailma-

süsteemi tervikuna. Teine: sotsialistlike maade majandusliku, poliitilise ja kultuurialase koostöö tugevdamine ja edasiarendamine.

7. Väljapaistvaks saavutuseks leninliku rahvuspoliitika elluviimisel on NSV Liidu moodustamine. V.I. Lenin kirjutas: "ühinemine toimus tõeliselt demokraatlikul, tõeliselt internatsionaalsel baasil" (3, lk. 375). Lenin nägi sotsialistlike vabariikide liidus tuge maailma proletariaadile võitluses maailma kodanlusega. Ta pidas sotsialistlike rahvuste ühiseid huvisid NSV Liitu ühendavaks algeks. Lenin ütles: "Me ei valitse jagades vana Róoma karmi seaduse järgi, vaid ühendades kogu töötavat rahvast eluliste huvide, klassi teadvuse katkematute sidemetega" (5, lk. 441). NLKP arvestab rahvuspoliitikas nii nõukogude rahvuste huvide ühtsust kui ka nende spetsiifilisi vajadusi. NSV Liidus on rahvused võrdsed poliitiliselt, õiguslikult ja faktiliselt. Rahvussuhete arengu tulemusena on välja kujunenud uus sotsiaalne, poliitiline, ajalooline ja internatsionaalne ühtekuuluvus - nõukogude rahvas (9, lk. 5).

8. Tähtsaks momendiks rahvussuhete puhul on rahvusliku ja internatsionaalse õige vahekord. Lenin pööras erilist tähelepanu rahvusküsimuse internatsionaalsele küljele. "Ei tule mõelda ainult oma rahvusele, vaid tuleb temast kõrgemale seada kõigi huvide, nende üldine vabadus ja üheõiguslus". (4, lk. 321)

9. Lenin rõhutas, et ükski keel ei tohi omada eesõigust teiste keelte suhtes. Kaasajal on NSV Liidus tagatud keelte vaba arenemine, igal ühel on õigus rääkida, kasvatada ja õpetada oma lapsi mistahes keeles; rahvuste vahelise läbirääkimise ja koostöö ühiseks keeleks on saanud vane keel (8, lk. 103).

10. Senikaua kuni säilib imperialism, on aktuaalne Kominterni poolt vastu võetud leninlik loosung: "Kõigi maade proletaarlased ja rõhutud rahvad, ühine-

ge!" (6, lk. 321) Tänapäeval on kommunistid välja töö-
tanud revolutsiooniliste jõudude ühendamise prog-
rammi võitluses ühiste eesmärkide eest: "Sotsialist-
like maade rahvad, proletaarlased, kõik demokraatlikud
jõud kapitalismaades, vabanenud ja rõhutud rahvad -
liituge ühisesse võitlusesse imperialismi vastu, rahu
eest, rahvusliku sõltumatuse, sotsiaalse progressi, demo-
kraatia ja sotsialismi eest!" (7, lk. 293).

1. V.I. L e n i n. Teosed, 19. kd.
2. V.I. L e n i n. Teosed, 20. kd.
3. V.I. L e n i n. Teosed, 21. kd.
4. V.I. L e n i n. Teosed, 22. kd.
5. V.I. L e n i n. Teosed, 26. kd.
6. V.I. L e n i n. Teosed, 31. kd.
7. Kommunistlike ja töölisparteide rahvusvaheline nõupidamine. Dokumendid ja materjalid.
8. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1968.
9. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Konstitutsioon. Tallinn, 1977.
10. Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. 6. kd., Tallinn, 1974.

MAA KULTUURIELU PARTEILISEST JUHTIMISEST
ARENENUD SOTSIALISMI TINGIMUSTES

F. Kinkar

1. Leninlikus ideepärandis on lahutamatult seotud õpetus väiketootmise sotsialistlikust koopereerimisest ja suunised kultuurirevolutsiooni teostamiseks. Võttes aluseks leninlikud seisukohad, käsitab NLKP ka nüüdisajal, arenenud sotsialismi tingimustes, küla majanduslikku, sotsiaalset ja kultuurilist arengut kui ühtset protsessi. Sõltu- des paljus majandusliku ja sotsiaalse arengu tulemustest.

on maatöotajate kultuurivajaduste üha täielikumal rahuldamisel oluline vastumõju neile (tööviljakuse tõusu, tööjõu kinnistumise jms. näol). Küla kultuuriareng tänapäeval toob kaasa tööliisklassi ja kolhoositalurahva liidu edasise kindlustumise, maa- ja linnatöotajate kultuuri-taseme jatkuva ühtlustumise, soodustab maatöotajate harmoonilist arengut.

2. Sellest tulenevalt on kultuuri- ja kasvatustöö suunamine maal Kommunistliku partei juhtiva tegevuse üks olulisi ilminguid kaasaajal. See on leidnud kajastust mitmete otsuste vastuvõtmises NLKP Keskkomitee poolt, mis käsitavad kooli ja kultuuriasutuste töö tõhustamist maal ja muid probleeme sellest valdkonnast. Olulist osa maal tehtava kultuuri- ja kasvatustöö edasisel tõhustamisel etendab NLKP Keskkomitee otsus "Ideoloogiatöö ja poliitilise kasvatustöö edasist parendamisest".
3. Kultuuriprotsesside arengu suunamine maal on partei kõigi väesalkade, seehulgas ka Eestimaa Kommunistliku Partei pideva tähelepanu objektiks. EKP Keskkomitee on organiseerinud maal toimuvate kultuuriprotsesside teaduslikku analüüsi (konkreetsete sotsioloogiliste uurimuste vormis), üldistanud kohalike parteiorganisatsioonide ja ühiskondlike massiorganisatsioonide vastavaid kogemusi.
Oluliselt on kasvanud maa parteiorganisatsioonide kogemused kultuuri- ja kasvatustöö organiseerimisel.
4. Kultuuritaseme edasist tõusu eesti külas arenenud sotsialismi tingimustes on oluliselt soodustanud vabariigi kolhooside ja sovhooside majanduslik-organisatoorne kindlustumine, majanditevahelise kooperasiiooni ja agro-industriaalse integratsiooni areng. Kiiresti on kasvanud maatöotajate materiaalne heaolu, mis on nende kultuuritarbimise tõusu eelduseks. EKP eestvõttel on loodud vabariigi maasulate ja -kultuuriasutuste võrgu väljaarendamise plaan. Positiivsed nihked maaelanike haridustasemes loovad samuti eeldusi kultuuritarbimise kasvuks.

5. EKP vahetul juhtimisel on täiustatud koolivõrku maal. Maa-asulates on täielikult kindlustatud massikommunikatsioonivahendite kasutamine. Stabiliseerunud on kinokülastajate arv maal, on laienenud raamatute müük maakauplustes. Suuresti on tõusnud vabariigi teatrite statsionaarsete etenduste külastamine maaelanike poolt. Maal on levinud uued kultuuritöö vormid (rahvaulikoolid, massilised piirkondlikud kultuuriüritused jm.), rohkesti praktiseeritakse ekskursioone vennasvabariikidesse, turismireise välismaale.
6. Saavutatud edule vaatamata on vabariigis maatöötajate kultuuritaseme edasise tõstmise alal veel hulk lahendamist vajavad probleeme. Majandusliku heaolu kasv ei ole seni kaasa toonud adekvaatset kultuuritarbimise kasvu. Maa kultuuriasutuste väljaehitamise ja nende materiaalse baasi kindlustamise plaane suudetakse täita vaid osaliselt. Vähene on kolhooside ja sovhooside osavõtt kultuuriasutuste võrgu väljaarendamisest. Raskusi on kultuuritöötajate kaadriga.
7. Vabariigi parteiorganisatsioon taotleb nende puudujääkide kõrvaldamise kaudu uut edu maatöötajate kasvavate kultuurivajaduste rahuldamisel, nende kommunistliku kasvatusel alal.

1. V. I. L e n i n. Kooperatsioonist. Teosed, 33.kd., lk. 427-435.
2. NLKP programm. Tln. 1963, lk. 70-72, 75-79
3. NLKP XXV kongressi materjale. Tln. 1976, lk. 83-93
4. NLKP Keskkomitee otsus "Ideoloogiatöö ja poliitilise kasvatustöö edasisest parendamisest". Tln., 1979
5. А. А с т а ш к и н. Переустройство эстонской деревни. Таллин, 1974
6. Д. И а х к. Черты сходства. Социологические очерки. Таллин, 1974

7. Т.А. К у д р и н а. Культура современной деревни. В сб.: **Культура развитого социализма. Некоторые вопросы теории и истории.** М., Изд-во "Наука" 1978, с.180 - 200.
8. П.И. П р о ц е н к о. Руководящая роль партии в повышении культурного уровня колхозного крестьянства на современном этапе коммунистического строительства. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. М., 1974
9. Э. Р а н н и к. Сближение уровня культуры города и деревни в Эстонской ССР. В сб.: Проблемы развития культуры в условиях индустриального региона. Таллин, 1977, с. 165-186

**ЗНАЧЕНИЕ ИДЕЙ В.И. ЛЕНИНА ДЛЯ РАЗРАБОТКИ
КАТЕГОРИЙ "ОБЩЕСТВЕННОЕ БЫТИЕ" И
"СОЦИАЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКОЕ БЫТИЕ ЧЕЛОВЕКА"**

Ю.Н.Чергин

1. Для категории "общественное бытие" простейшей, основной, исходной служит категория "бытие". В диалектическом материализме под бытием принято понимать не просто существование, а материальное существование.

2. Для определения методологического значения категории "общественное бытие" первостепенное значение имеют идеи В.И. Ленина о том, что "бытие определяет сознание" (4,386), "общественное бытие **н**е **з**а **в**и **с**и **м**о **о**т **о**б **щ**е **с**т **в**е **н**н **о**г **о** **с**о **з**н **а**н **и** **л**ю **д**е **й**" (5, 345), "общественное сознание **о**т **р**а **ж**а **е**т **о**б **щ**е **с**т **в**е **н**н **о**е **б**ы **т**и **е**" (5, 343). "Материализм вообще, - писал В.И. Ленин, - признает объективное реальное бытие (материю), независимое от сознания, от ощущения, от опыта и т.д. человечества. Материализм исторический признает общественное бытие независи-

мым от общественного сознания человечества. Сознание и там и тут есть только отражение бытия, в лучшем случае приблизительно верное (адекватное, идеально точное) его отражение" (5, 346). Методологическое значение категории "общественное бытие", таким образом, вполне определенное: общественное бытие определяет общественное сознание, является первичным по отношению к нему и независимым от него.

3. Долгое время казался решенным и вопрос о содержании категории "общественное бытие". Однако дискуссия, начатая В.П. Тутариновым в 1958 году и продолжающаяся вот уже более двух десятилетий, показала, что казавшиеся решенными вопросы нуждаются в тщательном анализе и дальнейшем исследовании.

Многочисленные точки зрения, высказанные в дискуссии, можно, пожалуй, сгруппировать следующим образом: общественное бытие как способ производства, как способ производства в совокупности с географической средой и народонаселением, как совокупность производственных или - шире - материальных общественных отношений, как вся реальная практическая жизнь и деятельность людей, наконец, как все объективно существующие социальные явления, включая духовную жизнь общества. В ходе дискуссии были предложены и другие возможные пути решения проблемы.

4. Нам представляется неправомерным сведение категории "общественное бытие" к какой-либо другой категории исторического материализма - будь то "способ производства", "экономический базис" или "материальные общественные отношения". Каждая из них имеет свою специфику, свое содержание и методологическое значение.

С другой стороны, категория "общественное бытие" конституируется в историческом материализме в противоположность парной ей категории "общественное сознание". Обе эти категории, выработанные для решения основного вопроса философии по отношению к обществу, являются предельно широкими понятиями, охватывающими собой всю совокупность общественной жизни, все ее явления и процессы. Чего-то третьего - не материального и не духовного - мы в ней не найдем.

Далее, нельзя абсолютизировать такие характеристики общественного бытия, как первичность и независимость от общественного сознания. Сущность общественного бытия состоит ведь не только в том, чтобы существовать независимо от общественного сознания, но и в том, чтобы определять его. В.И. Ленин неоднократно указывал на это (см. например: I, 134-137, 166-167; 2, 429-430, 435-436; 3, 7-8; 4, 386 и т.д.).

5. Попытка объяснить сознание, исходя из общественной практики, является реализацией марксистского положения об активности субъекта, который познает мир в процессе его практического изменения.

Нельзя забывать, наконец, что для марксизма характерен переход от понимания материального как телесного, вещного, непосредственно-чувственного к его трактовке также как активной реальности практики и общественных отношений.

Категория "общественное бытие" охватывает, таким образом, всю практическую деятельность людей в единстве с общественными отношениями.

6. Потребности идеологической борьбы, критики современной буржуазной философии, а также развития марксистской философии обуславливают возрастающую актуальность исследования диалектики социального и индивидуального. В этой связи возникает необходимость разработки еще одной пары категории исторического материализма, а именно: "социально-историческое бытие человека" и "индивидуальное бытие человека".

Методологическое значение категории "социально-историческое бытие человека" можно определить следующим образом: социально-историческое бытие человека определяет его индивидуальное бытие; это - основная сфера формирования и развития человека, а в коммунистической перспективе - и сфера его свободы, самодеятельности, творчества.

Что касается содержания категории "социально-историческое бытие человека", то, на наш взгляд, оно охватывает: 1) все формы деятельности людей; 2) всю совокупность пред-

метных форм культуры (мир социальной предметности); 3) социальное общение, социальные связи и отношения; 4) объективированное общественное сознание.

7. Категории "общественное бытие" и "социально-историческое бытие человека" нуждаются в дальнейшей разработке. Залог успеха в этом деле - опора как на общие методологические принципы, так и на конкретные указания В.И. Ленина.

1. В.И. Ленин. Что такое "друзья народа" и как они воюют против социал-демократов? (Ответ на статьи "Русского Богатства" против марксистов). - В.И. Ленин. Полн. собр.соч., т. I.
2. В.И. Ленин. Экономическое содержание народничества и критика его в книге г. Струве (Отражение марксизма в буржуазной литературе). - В.И. Ленин. Полн.собр.соч., т. I.
3. В.И. Ленин, Фридрих Энгельс. - В.И. Ленин. Полн.собр. соч., т. 2.
4. В.И. Ленин. "Борьба пролетариата". - В.И. Ленин. Полн. собр.соч., т. II.
5. В.И. Ленин. Материализм и эмпириокритицизм. - В.И. Ленин. Полн.собр.соч., т. IБ.

V.I.LENIN VÕISTLUSEST JA TÄNAPÄEV

M.Kubo

Leninlikus võistluse käsitleluses võib eristada kahte külge: a) võistluse enda avaldumine ja organiseerimine sotsialismis; b) võistluse koht demokraatliku tsentralismi põhimõttel ülesehitatud majandussüsteemis. Võistluse mõlemat külge analüüsis V.I.Lenin nende vastastikusel tingituses ja omavahelises ühtsuses.

1. Võistlusega seostas V.I.Lenin töötajate ettevõtlikkuse, energia, julge pealehakkamise, võimete avaldamise ja arendamise, talentide ja organisaatorite avastamise. V.I.Lenin näitas, et konkurents kui võistluse erivorm monopolistlikus kapitalismis on ainult töötajate turuga seotud võistlus. Kapitalism ei võimalda võistlemist laias ulatuses, töötajate vahel. Võistluse kohta sotsialismis kirjutas V.I.Lenin, et "sotsialism ei summuta võistlust, vaid vastupidi, loob esmakordselt võimaluse rakendada seda tõesti l a i a l d a s e l t, tõesti m a s s i l i s e s ulatuses, tõmmata töötajate enamus tööpooldest niisuguse töö areenile, kus nad võivad ennast avaldada, oma võimeid arendada, avastada talente, keda rahva seas on äraarvamatuult palju..." /1, lk. 373/.

Riikliku ülesandena tõstatatud võistluse sotsialistlik organiseerimine tähendas V.I.Lenini arvates eelkõige võistluse ärakasutamist, võistlemiseks tingimuste loomist selliselt, et igaühel oleks võimalik proovida võimeid, saavutada edu töös ja ühiskondlikku tunnustust. V.I.Lenin rõhutas võistluse tekkinise objektiivset iseloomu ja võistluse organiseerimise vormide ajaloolist konkreetsust. Selliselt mõistetud võistlus täidab ühiskonnas stimuleerivat funktsiooni ning avaldub eelkõige töövõistlusena inimestevahelistes koostegevuse suhetes. Võistluse objektiivne iseloom ei tähenda aga seda, et võistlus igal pool ja alati iseenesest, automaatselt tekiks. Võistluse objektiivsuse seostas V.I.Lenin sotsialistlikel alustel korraldatud tööga, juhtimisega ja majandamisega.

2. V.I.Lenin käsitles võistluse organiseerimise küsimusi otseses seoses demokraatliku tsentralismi põhimõtete rakendamisega sotsialismis, eelkõige majandusel. V.I.Lenin märkis, et demokraatlikult mõistetud tsentralism tähendab absoluutset harmooniat ja ühtsust põhilistes, üldriiklikes ühiskonnaelu valdkonda-

des; kuid demokraatlik tsentralism eeldab ka kohalike iseärasuste, kohaliku algatuse, kohaliku initsiatiivi täielikku ja takistamatut arenemist, eeldab ühise eesmärgi poole liikumise teede, meetodite ja vahendite mitmekesisust, isegi "mitmesuguste kogukondade täielikku vabadust nii riikliku, nii ühiskondliku kui ka majandusliku elu mitmekesiste vormide väljatöötamisel" /2, lk. 183/. Teisal kirjutab V. I. Lenin: "Mida mitmekesisem, seda parem, seda rikkamad on üldised kogemused, seda kindlam ja kiirem on sotsialismi edu, seda kergemini töötab praktika välja - sest ainult praktika võib välja töötada - p a r i m a d võitlusmeetodid ja -vahendid" /1, lk. 381/.

Võistluse organiseerimine on vahetult seotud demokraatliku tsentralismiga: "ühest küljest nõuab see demokraatliku tsentralismi läbiviimist nii, nagu seda eespool on kirjeldatud, teisest küljest tähendab see võimalust leida kõige õigem, kõige ökonoomsem tee Venemaa majandusliku korra reorganiseerimiseks" /2, lk. 183/.

V. I. Lenin esitab siin võistluse regulaatiivse-selektiivse funktsiooni majandusmehhanismis. Võistlus majandussuhetes etendab teatavat objektiivset kontrolli-mehhanismi ratsionaalse majandamise saavutamisel. Nimetatud võistluse funktsioon ei teostu iseenesest, vaid organiseerimise ja juhtimise kaudu: vajalik on võistluse avalikkuse tagamine, võimalus võrrelda tulemusi, võimalus praktiliselt korrata positiivset kogemust.

3. Võistluse stimuleeriv funktsioon saab täiel määral avalduda siis, kui võistlus samaaegselt etendab ka reguleerivat ülesannet, s. t. tugineb võistluse omadusele teostada valik. V. I. Lenin märkis, et võistlus on organisaatorite väljaselgitamise vahend /3, lk. 549/. Praktilises juhtimistegevuses võistlustulemuste võrdlemisel on oluline silmas pidada, et materiaalne ja moraalne stimuleerimine tugineks selektiivsele kokkuvõtete tegemisele, mis võimalikult täpselt ja ausalt

näitaks igäühe tööpanuse võrdluses teistega. Viimane võimaldab tegelikult teostada töö järgi jaotamist.

Omakorda võistluse reguleeriv roll demokraatliku tsentralismi põhimõttel korraldatud majandussüsteemis tugineb võistluse stimuleerivale funktsioonile. Positiivse kogemuse, eeskuju jõud ei avaldu selles, et "võib-olla talitatakse hea eeskuju järgi", vaid selles, et "tootmise organiseerimise parema eeskujuga käib kaasa töö vältimatu kergemine ja tarbimise summa suurenemine nendele, kes on selle parema organiseerimise teostanud"/2, lk. 781/.

Järelikult on võistlus sotsialistliku majanduse koostisosa, mis saab avalduda demokraatliku tsentralismi põhimõttel ülesehitatud laitmatult funktsioneerivas majandusmehhanismis. Samal ajal on võistlus ise majandusmehhanismi käivitamise ja eduka funktsioneerimise üks olulisi komponente. Võistlust majanduslike subjektide vahel võib analüüsida protsessina, mille käigus toimub regulatsioon. Protsess viib teatava tulemuseni ning regulatsioon asendub tulemuste võrdlemisega (seleksioon). Efektive stimuleerimise korral annab kokkuvõtete tegemine impulsi uueks protsessiks.

4. 70. aastatel on märgatavalt laienenud võistlust uurivate teadlaste arv ja avardunud temaatika. Olulisel kohal on võistluse regulatiivse funktsiooni tundmaõppimine majandusmehhanismis.

1. V. I. L e n i n. Kuidas organiseerida võistlust? Teosed, 26. kd.

2. V. I. L e n i n. Artikli "Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded" esialgne visand. Teosed, 27. kd.

3. В. И. Л е н и н. Планы статьи "Очередные задачи Советской власти". Полн. собр. соч., т. 36.

V.I. LENINI IDEED TÖÖ EFEKTIIVSUST MOJUTAVATE
SOTSIAAL-MAJANDUSLIKE TEGURITE UURIMISE
LÄHTEALUSENA

M. Braun

V.I. Lenin pidas sotsiaalsete uurimuste läbiviimist üheks esmajärguliseks ülesandeks (2, lk. 369). Niisugused uurimused pidid olema vahenditeks nii NSV Liidus sotsialismi ehitamise ülesannete konkretiseerimisel kui ka ühiskonna üldiste arenguseaduste tunnetamisel.

V.I. Lenin kirjutab, et konkreetne sotsiaalne uurimine "... on meile vajalik uue elu tegeliku ülesehitustöö faktide kogumise, hoolika kontrolli ja uurimise mõttes" (1, lk. 80). Seejuures pidid uurimused andma vastuse küsimustele, kas "... edusammud uue ökonomika ehitamisel tegelikult on olemas? Millised nimelt on need edusammud? Kas nad on tõestatud? Kas pole siin luiskamist, kiitlemist, intelligentlike lubadusi ("edeneb", "plaan on koostatud", "laseme jõud käiku", "nüüd garanteerime", "paranemises pole kahtlust" ja muud sellelaadised šarlatanlikud fraasid, mille peale "meie" ju meistrid oleme)? Millega saavutati edusamme? Kuidas neid suurendada" (1, lk. 80).

Näeme, et V.I. Lenin esitab sotsiaalsetele uurimustele väga kõrged nõudmised. Uurimused peavad andma ausad ja konstruktiivsed vastused ühiskondlikult vajalike nähtuste tundmaõppimisel ning näitama ära ka tee edasiste edusammude saavutamiseks. Eeltoodust koorub välja nõue, et uurimused oleksid pühendatud kõige vajalikumate probleemide lahendamisele ning annaksid ka praktikas rakendatavaid resultate.

Üheks niisuguseks uurimisprobleemiks on tänapäeval kujunenud töö efektiivsust mõjutavate sotsiaal-majanduslike tegurite toimemehhanismi tundmaõppimine. Tuleb aga märkida, et kahjuks ei ole konkreetsete sotsiaal-majanduslike faktorite mõju tootmisprotsessi efektiivsuse kasvule teaduslikult meie maal veel küllaldaselt uuritud. Meil ei ole meetodikaid, mis võimaldaksid lihtsalt ja selgelt öelda, millise tootmis-majandusliku efektiga on näiteks töökollektiivi

sotsiaalse arengu kindlustamiseks tehtud kulutused. Probleemi aktuaalsus eeldab aga, et iga tootmiskollektiivi juhtidel oleks konkreetne pilt oma kollektiivi sotsiaalse arengu vajadustest, ning kuna vahendid sotsiaalse arengu vajadusteks on suhteliselt piiratud, siis tuleb teada, millistesse sfääridesse tehtavad kulutused on kõige suurema majandusliku ja sotsiaalse efektiga.

TRÜ NLKP ajaloo kateedri töökollektiivide sotsiaalse arengu parteilise juhtimise uurimisgrupis on alates 1972. aastast tegeldud sotsiaal-majanduslike faktorite toimemehhanismi uurimisega ettevõtetes. Aastail 1973-1974 ja 1978 teostati vastavaid uuringuid kolmes Tallinna masinaehitusettevõttes, 1979. aasta kevadel EKJ Võru Rajoonikomitee initsiatiivil kahekümne kahes Võru rajooni ettevõttes ja 1979-1980. aastavahetusel teostati analoogilisele metodikale põhinev uurimus Ordeniga "Austuse märk" Tartu Aparaadiehituse Tehases.

Töö efektiivsust tootmisettevõtetes mõjutavad sotsiaal-majanduslikud faktorid jaotati uurimustes viide üldisesse faktorirühma:

1) tootmisettevõtte üldisest sotsiaal-majanduslikust olukorrast tulenevad faktorid - (tootmisettevõtte funktsionaal-majanduslik eripära, töö- ja tööolme üldised tingimused, kaadri eripära, ettevõtte majandusliku ja sotsiaalse juhtimise ning tootmise organiseerimise tase, töö materiaalne ja moraalne stimuleerimine).

2) töö vahetust keskkonnast ja tööalgkollektiivist tulenevad faktorid (töökeskkonna materiaalsed tingimused ning tööalgkollektiivi organiseeritus, distsipliin, kollektivism ja sotsiaal-psühholoogilised tingimused).

3) töö asjastatud elemendist (töö objekt ja vahendid) tulenevad faktorid.

4) töö isikulisest elemendist tulenevad faktorid (töötajate demograafiline ja sotsiaal-professionaalne koosseis ning sotsiaal-majanduslik olukord).

5) töö isikulise ja asjastatud elemendi vahekorra-
st tulenevad faktorid (töö sisu ja korraldus).

Uurimuse käigus püüti analüüsida kõigi loetletud faktorühmade mõju töö efektiivsusele, selgitada konkreetsed valdkonnad, milles ettevõtetavad ümberkorraldused annavad kõige suurema sotsiaal-majandusliku tagasimõju ning tootmisalase efekti.

Ankeetküsitluse andmetest selgus, et konkreetsete sotsiaal-majanduslike faktorite koondmõju töötulemustele oli uuritud ettevõtete töötajate arvates suur. Nii leidsid Tallinna Masinatehase, tootmiskoondise "Talleks" ja tehase "Ilmarine" töötajad, et nad võiksid nende tegurite mõju täielikuma arvestamise korral teha tööd keskmiselt 1,4 korda rohkem. 22 Võru rajooni ettevõtte ja Tartu Aparaaditehase Tehase töötajate arvates võiksid nende töötulemused olla aga keskmiselt 1,3 korda suuremad.

Toodud uurimisandmed peegeldavad selgelt, et töökollektiivide sotsiaalsest arengust tulenevad töö efektiivsuse faktorid on väga suure majandusliku ja sotsiaalse efektiga.

Me ei või ankeedi vahendusel saada vaid arvandmeid abso-lutiseerida, kuid ümberkorralduste vajalikkuse määratlemiseks ja olulisemate valdkondade selgitamiseks on niisugused andmed kaheldamatult vajalikud. Samuti on selge, et tootmis-ettevõtetes ei suudeta spetsiaalsete uuringuteta veel vajalikul määral arvestada sotsiaal-majanduslike faktorite mõju tootmise efektiivsusele, mistõttu kümnete protsentide ulatuses jääb toodang saamata. Seejuures ei leia küllaldast rahuldamist ka tootmiskollektiivi oma töötajate tööalased ja sotsiaalsed vajadused.

Eeltoodu rõhutab aga veelkordselt V.I. Lenini seisukohtade aktuaalsust konkreetsete sotsiaalsete uurimuste läbi- viimise vajalikkuse kohta töö efektiivsust mõjutavate sotsiaal-majanduslike tegurite tundmaõppimise valdkonnas.

1. V. I. L e n i n. Meie ajalehtede iseloomust. Teosed, 28. kd.
2. V. I. L e n i n. Sotsialistlikust Ühiskonnateaduste Akadeemiast. Teosed, 27. kd.

В. И. ЛЕНИН И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ АКТИВНОСТИ СОВЕТСКИХ ЖЕНЩИН

Л. И. Ятса

Опыт решения "женского вопроса" в Советском Союзе и в других социалистических странах рассматривается мировой общественностью как значительное социальное достижение современности. Важной особенностью этого опыта является развитие активности советских женщин во всех сферах жизнедеятельности: в труде, в общественно-политической и семейно-бытовой жизни. Общественная наука социалистических стран в последние годы занимается тщательным изучением этого опыта, поиском дальнейших путей совмещения женщиной в условиях развитого социалистического общества ее производственных, гражданских и семейных функций. В связи с этим попрежнему актуально звучат многие положения В. И. Ленина, выдвинутые еще на заре Советской власти. Их анализ позволяет выделить два существенных момента в исследовании активности советских женщин.

Во-первых, при изучении условий жизнедеятельности, определяющих положение какой-либо группы (в том числе женщин), нужно руководствоваться указаниями В. И. Ленина о необходимости изучения полной совокупности относящихся к делу фактов в их взаимной связи (5, с. 351-352). Примером может служить решение данного вопроса самим В. И. Лениным. В этот период, когда ускорение развития капитализма в России являлось решающим условием приближения социалистической революции, В. И. Ленин считал привлечение женщин к фабричному производству и соответствующее изменение их жизненного положения явлением безусловно прогрессивным, хотя эксплуатация женского труда на капиталистических предприятиях в то время носила особенно жестокий характер(3, с. 547-548). На пороге грядущей социалистической революции В. И. Ленин предвидел, что одним из решающих условий изменения положения женщины в освобожденном от господства буржуазии об-

ществе будет повсеместное привлечение ее к труду, к постоянной общественной службе (I, с. 165.). После революции эта мысль полностью подтвердилась. "Для полного освобождения женщины и для действительного равенства ее с мужчиной нужно, - писал В. И. Ленин, -...чтобы женщина участвовала в общем производительном труде" (2, с. 201). Ведущее значение участия женщин в труде для всей системы их жизнедеятельности сохраняется и по сей день. Сегодня, когда в Советском Союзе достигнута практически полная занятость женщин, определяющее значение в их жизни имеет уже не простое участие в общественном производстве, а качество этого участия. Выяснение тех материальных условий жизнедеятельности, которые сейчас содействуют росту и совершенствованию активности женщин, должно быть постоянно в центре внимания ученых, занимающихся изучением положения современных советских женщин. "Больше внимания к нуждам и мнениям людей. Больше непосредственного, заинтересованного общения с людьми. Так ставит вопрос партия" (6, с. 616). При этом, хотя труд и продолжает занимать ключевое значение в жизни всех советских людей, в том числе и женщин, ухудшение демографической обстановки в некоторых районах СССР делает необходимым поиск путей изменения их положения таким образом, чтобы этим стимулировалось физическое воспроизводство населения.

Вторым актуальным моментом в изучении данной проблематики можно считать необходимость рассматривать в неразрывной связи как положение, так и активность самих женщин, направленную на преобразование собственных условий жизни. Примеры применения такого подхода снова можно найти у В. И. Ленина. Непосредственно во время проведения социалистической революции он отмечал, что "не может быть социалистического переворота, если громадная часть трудящихся женщин не примет в нем значительного участия" (4, с. 185). Положение как женщин, так и мужчин в то время определялось капиталистической эксплуатацией, а изменение этого общего положения решающим образом зависело от них самих, в том

числе и от революционной активности женщин. В условиях первых послереволюционных лет борьбы за социализм тот же принципиальный подход В. И. Ленина оформился в требование того, что "и освобождение женщин-работниц должно быть делом самих женщин-работниц" (2, с. 201). В применении к современности требование о соблюдении единства условий и их преобразования должно прежде всего реализоваться в исследовании форм и результативности практических усилий женщин в развитии собственного образа жизни. Это совпадает с изучением общих закономерностей и особенностей становления у них активной жизненной позиции.

1. В. И. Ленин. Задачи пролетариата в нашей революции. Полн. собр. соч., т. 31
2. В. И. Ленин. О задачах женского рабочего движения в Советской республике. Речь на IУ Московской общегородской беспартийной конференции работниц 23 сентября 1919 года. Полн. собр. соч., т. 39
3. В. И. Ленин. Развитие капитализма в России. Полн. собр. соч., т. 3
4. В. И. Ленин. Речь на I Всероссийском съезде работниц 19 ноября 1918 года. Полн. собр. соч., т. 37
5. В. И. Ленин. Статистика и социология. Полн. собр. соч., т. 30
6. Л. И. Брежнев. Во имя счастья советских людей. Речь на встрече с избирателями Бауманского избирательного округа города Москвы 2 марта 1979 года: Речи, приветствия, статьи, воспоминания. т. 7, М., 1979

V.I.LENIN KOKKUHOIUREŽIIMIST

O.Raju

Kokkuhoid, see ei ole vaesuse tundemärk, vaid sotsialistliku majanduse kõigile arenguetappidele iseloomulik tunnus. Juba nõukogude võimu algpäevil rõhutas V.I.Lenin oma läkituses "Elanikkonnale": "Kaitske, hoidke nagu silmatera maad, vilja, vabrikuid, töõriistu, saadusi, transporti - kõik see on nüüdsest peale TÄIELIKULT teie oma, rahva ühisvara (1.lk.27I).

Võitlus kokkuhoiurežiimi eest sotsialismi tingimustes tähendab võitlust meie ühise rikkuse eest. Mida jõukam on meie ühiskond, mida suurem tootmise maht ja ulatus, seda kallim on meile iga võidetud minut, iga enamtoodangu protsent. Kui 1 % töõajaja kokkuhoidu tähendas 1950.a. 1,2 miljardi rubla eest täiendavat toodangut (aastas), siis 1960.a. oli see 1 % juba 3 miljardit, käesoleval ajal aga rohkem kui 9 miljardit. Seetõõttu muutub võitlus kokkuhoiu eest, leppimatu suhtumise eest igasugustesse ebamajanduslikkuse ilmingutesse üha olulisemaks.

Meie kõõigi kohus on pidevalt hoolitseda sotsialistliku omandi säilitamise ja kasvu, tema otstarbeka kasutamise eest. "Pea täpselt ja ausalt rahalist arvestust, majanda ökonoomselt, ära logele, ära varasta, pea rangeimat distsipliini töõs ...", kirjutas V.Lenin, rõõhutades, et "... nende loosungite tegelik elluviimine töõrahva massi poolt on vajalik ja küllaldane sotsialismi lõõplikuks võõduks. Just seda ei oska mõista need, kes suhtuvad põõlglikult nii "kulunud" ja "labaste" loosungite esiplaanile tõõstmisse".

(2.lk.2I7).

Kokkuhoiurežiimi täõhtsuse suurenemine ei tulene ainult tootmise mahu kasvust. Ei tohi unustada, et paljud tootmiseks vajalikud ressursid on praegu piiratud. Esimestel viis-aastakutel tagati rahvamajanduse kiire kasvutempo täõindava töõjõõ ja uute tooraineallikate tootmisse juurdetõõbamisega, ettevõõtete rajamisega, suurtõõstuse loomisega. Nüüd on

paljud tootmiseks vajalikud ressursid, nagu näiteks tööjõud, ammendatud peaaegu täielikult kvantitatiivses mõttes - kogu töövõimeline elanikkond on leidnud rakendamist.

Väga oluline on looduslike ressursside heaperemehelik ja kokkuhoidlik kasutamine. Sellisel juhul me hoiame kõigepealt kokku inimtööd, mis kulub loodusressursside kasutuselevõtul (mõningail juhtudel ka loomisel). Teiselt poolt ei tohi aga unustada, et loodusressursid on täiesti iseliiki väärtused. Kui maju, autosid, mööblit, leiba jne. toodab inimene ise kogu aeg juurde vastavalt vanade kulumisele ja vajaduste kasvule, siis suurem osa loodusrikkusi on kas täiesti taastumatu (nafta, süsi, rauamaak jne) või siis taastumiseks pikka aega ja suuri töökulutusi nõudvad (mets, mustmuld jne).

Kokkuhoiurežiimi elluviimine on meie kõigi ülesanne. Ühiskonnaliikmete pideva hoolitsuseta ühiskonna rikkuse kasvu eest, heaperemeheliku suhtumiseta kõigesse meid ümbritsevasse pole kommunismi ülesehitamine mõeldav. "Kommunism algab seal, kus tekib tavaliste tööliste ennastsalgav, rasket tööd võitev hool tööviljakuse suurendamise eest, iga puuda vilja, sõe, raua ja teiste saaduste hoidmise eest, mis ei lähe töötajale isiklikult ega nende "lähedastele", vaid "kaugetele", s.o. kogu ühiskonnale tervikuna, kümnetele ja sadadele miljonitele inimestele..." (3.lk.394).

Meie maal hoolitsetakse pidevalt ühiskonna rikkuse kasvu eest. Paljud inimesed on seda aastaid ennastsalgavalt taotlenud. Kuid kahjuks esineb veel ka ebamajandusliku suhtumise juhtumeid, kus ei tule kõnelda mitte ainult kokkuhoiurežiimi puudumisest, vaid koguni raiskamisest. Ei tohi unustada, et osade ühiskonnaliikmete teadlikkus ei ole veel küllaldaselt kõrge.

Ranget kokkuhoiurežiimi on meil väga vaja. Ja teostama peavad seda praegu olemas olevad inimesed, hellede hulgas on ka lohakaid, hooletuid, majandamises vshikuid. Ei ole mõeldav, et me enne kasvatame kõrge teadlikkusega uue inimese ja alles siis hakkame kokku hoidma.

Kokkuhoiurežiimi tagamiseks ja rahvamajanduse ökoõnomsuse suurendamiseks on praegu kavandamisel administratiivsed

meetodid rangeima kontrolli ja isikliku vastutuse kehtestamiseks. Samuti on plaanis tõhustada materiaalsete stiimulite rakendamist nii kollektiivide kui ka üksikisikute huvi suurendamiseks kokkuhoiurežiimi vastu. head eeldused selleks loob eelmisel aastal vastu võetud NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrus "Planeerimise parandamisest ning majandusmehhanismi mõju tugevdamisest tootmise efektiivsuse ja töö kvaliteedi tõstmisele".

1.V.I. L e n i n. Teosed, 26.kd.

2.V.I. L e n i n. Teosed, 27.kd.

3.V.I. L e n i n. Teosed, 29.kd.

TRANSPORDIPROBLEEMID V.I. LENINI TÖÖDES

A. Arrak

1. Transpordil, kui sotsialistliku ühiskonna tootlike jõudude lahutamatul koostisosal, on suur tähtsus paljude sotsiaal-majanduslike probleemide lahendamisel. Transpordi töö kvaliteedist oleneb primaarselt kogu rahvamajanduse häireteta töö. Tööstuse, põllumajanduse, ehituse jne.dünaamiline areng, tööstuse nihkumine meie kodumaa ida-aladele, tootmise süvenev spetsialiseerimine ja koopereerimine, tingivad transpordivajaduste kiire kasvu. Nõukogude inimeste heaolu tõus suurendab nende liikuvust - siit ülesanne arendada ja täiustada reisijatevedu. NLKP KK 1979. aasta novembripöörlel püstitas sm. L. Brežnev ülesande - välja töötada transpordi arendamise pikaajaline kompleksprogramm.

2. V.I. Lenin käsitles oma teostes transporti ühtse süsteemina, kus on võimalik vedusid üksikute transpordiliikide vahel otstarbekalt jaotada. Kõnes III Ülevenemaalisel veetranspordi tööliste kongressil esitas V.I. Lenin oma seisukohad raudtee ja veetranspordi koostöö kohta. (6, lk. 399-401). Autotranspordile, täpsemalt autotööstusele, kui

"moodsale" tööstusharule juhtis V.I. Lenin tähelepanu juba 1913. aastal (3, lk. 255-256). Autotranspordi tähtsust nähtarikka Venemaa majanduses rõhutas V.I. Lenin uuesti 1921. aastal Esimese Riikliku Autotehase ametiühingukomiteele ja kõigile töölistele saadetud õnnitluses. (7, lk. 262). Mär-gime, et kuigi V.I. Lenin rõhutas oma esimestes Oktoobri-järgsete aastate kõnedes ja artiklites igati raudtee täht-sust, pööras ta küllaldast tähelepanu ka teistele transpor-diliikidele.

3. Arvestades tookordseid olukordi pööras V.I. Lenin põhitähelepanu kaubaveole. Suurtes linnades oli puudus es-mastest toiduainetest, kütusest. Nagu V.I. Lenin viitas 1918. aasta algul provintsi saadetavatele agitaatoritele peetud kõnes tingis seda suurel määral korralagedus raud-teele. Ühes oma kõnes ütles V.I. Lenin "Transpordi olukord on väga halb. Veerev koosseis on kohutavalt kulunud, sest ükski maa ei ole läbi teinud niisuguseid katsumusi nagu Ve-nemaa, selle mahajäämuse tingimustes, mis on olemas Vene-maal..." (4, lk. 375).

4. Reisijateveol ei olnud juba tsaari-Venemaal rahva põ-himassi madala elujärje ja transpordi ebapiisava arengu tõttu kuigi suurt tähendust. Kodusõja laastatud noores Nõu-kogude Vabariigis oli reisimist veelgi vähem. 1919. aasta märtsis-aprillis pidas V.I. Lenin vajalikuks erakordse abi-nõuna üldse katkestada reisiijateliiklus raudteel, et reisi-vedureid rakendades vedada linnadesse vilja (5, lk. 19). Kuid sellele vaatamata pühendas V.I. Lenin oma töödes kül-laltki suurt tähelepanu reisijateveo küsimustele. Ta rõhu-tas, et ilma rahvastiku liikuvuseta pole mõeldav tema tead-likkuse ja isetegevuse arenemine (2, lk. 261). Seega on inimeste sõiduvajaduste rahuldamine nende elujärje ja kul-tuuritaseme tõstmise oluliseks eelduseks. Transpordi töö parendamine loob eeldused inimeste vaba aja kasvuks, mida igale töötajale on vaja "puhkuseks, enese arendamiseks ja oma õiguste kasutamiseks inimesena, perekonnaliikmena ja kodanikuna" (1, lk. 262-263). Noorele Nõukogude Vabariigi-le vanalt Venemaalt pärandina ületulnud küla oli mahajäänud

mitte ainult majanduslikult, vaid kogu elu-olu poolest. Üheks põhjuseks oli siin, nagu V.I. Lenin kirjutas oma töös "Toitlustusmaksust", külakolgaste nõrk side linnaga (7, lk. 327). Lähtudes V.I. Lenini juhendist, et rahvastiku tohutu enamiku - talurahva elu-olu korraldamise küsimus on põhiline küsimus (8, lk. 357), kavandas NLKP Keskkomitee 1978. aasta juulipleenum täiendavad abinõud maatöötajate elutarbeliste vajaduste ning kasvanud kultuuriliste nõuete rahuldamiseks. Keltodud V.I. Lenini seisukohtadest tulenevalt võiks pidada reisijateveo põhilisteks funktsioonideks inimeste liikumisvajaduse üha täielikumat rahuldamist, vaba aja kasvu soodustamist ning kultuuri- ja elukondlike tingimuste lähendamist linnas ja maal.

1. V.I. L e n i n. Teosed, 2. kd.
2. V.I. L e n i n. Teosed, 3. kd.
3. V.I. L e n i n. Teosed, 19. kd.
4. V.I. L e n i n. Teosed, 28. kd.
5. V.I. L e n i n. Teosed, 29. kd.
6. V.I. L e n i n. Teosed, 30. kd.
7. V.I. L e n i n. Teosed, 32. kd.
8. V.I. L e n i n. Teosed, 33. kd.

В.И. ЛЕНИН О СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ЗАКОННОСТИ

Н.Шевчук

Социалистическая законность - это:

- требование строгого и неуклонного исполнения всех законов и всеми гражданами. Этот принцип равенства всех перед законом;
- метод осуществления советским государством своих функций и задач во всех областях общественной жизни. Через нее и посредством нее выполняются задачи государством в области политической, экономической и культурной деятельности;

- принцип деятельности государственных органов, общественных организаций, поведения граждан. Никому не позволено обходить законы, не подчиняться им.
- необходимая гарантия и основа установленного в социалистическом государстве правопорядка.

Строительство нового общества немисливо без строжайшей организованности и дисциплины, для обеспечения которой требуются как воспитательные, так и принудительные меры.

В.И. Ленин указывал, что " не впадая в утопизм нельзя думать, что, свергнув капитализм, люди сразу научатся работать на общество без всяких норм права ..." (I, с. 25).

В своем обращении "К населению", которое было составлено спустя 10 дней после Октябрьской революции, В.И. Ленин от имени Советского правительства призывал трудящихся: "...Помните, что вы сами теперь управляете государством... Установите строжайший революционный порядок, беспощадно подавляйте попытки анархии со стороны пьяниц, хулиганов." (2, с. 66).

8 ноября 1918 года VI Всероссийский Чрезвычайный съезд Советов принял декрет "О точном соблюдении законов", в основу которого был положен текст "Наброска тезисов постановления о точном соблюдении законов", составленного В. И. Лениным. Этот декрет имел большое значение для развития и укрепления социалистической законности. Придавая важное значение этому декрету, В.И. Ленин предложил Народному Комиссариату юстиции издать популярную брошюру с постановлением съезда и разъяснить в ней значение этого постановления. Когда в 1919 году была выпущена брошюра "Исполняйте законы Советской Республики", В.И. Ленин обратился со специальным письмом ко всем членам коллегий и наркомам комиссариатов, где указывал: "Препровождая при сем брошюру "Исполняйте законы Советской Республики", обращаю внимание на перепечатанный в ней закон, изданный VI Всероссийским съездом Советов. Напоминаю о безусловной необходимости строгого

исполнения этого закона." (4, с.45).

В.И.Ленин, определяя первостепенные задачи Советского государства в тот или иной исторический момент, так же указывал в каких формах должна проявляться революционная законность. Если в начальный период революции, в период гражданской войны неизбежно должна была проявляться насильственная функция, то в условиях НЭПа, в условиях мирного социалистического строительства, подавление свергнутых классов было не вооруженным, а судебным путем на основе Советских уголовных законов.

В начале революции (20.XII.1917 г.) для борьбы с контрреволюцией, спекуляцией и должностными преступлениями была создана Всероссийская Чрезвычайная комиссия (ВЧК), которая в 1922 году была реорганизована в Государственное политическое Управление (ГПУ), которое не имело права непосредственно принимать репрессии - это принадлежало исключительно судам.

В связи с обсуждением проекта Положения об учреждении прокурорского надзора В.И.Ленин в письме "О "двойном" подчинении и законности" указывает, что "законность не может быть калужская и казанская, а должна быть единая всероссийская и даже единая для всей Федерации Советских Республик." Он рассматривал организацию прокурорского надзора одним из условий обеспечивающих единство социалистической законности и был против принципа "двойного" подчинения.

В.И.Ленин неоднократно указывал, что проведение законности немислимо без ликвидации неграмотности населения, без общего повышения культурного уровня, в то же время подчеркивал, что без единой законности ни о каком создании культуры не может быть и речи. В.И.Ленин, указывая на необходимость тщательного обсуждения и продумывания проектов законов, писал, что "... законодательствовать надо с тройной оглядкой. СЕМЬ РАЗ ОТМЕРЬ! (8, с.191).

ЦК КПСС, Советское правительство на всех этапах нашего государства продолжали осуществлять ленинские принципы

по укреплению законности и правопорядка, по воспитанию граждан в духе соблюдения законов и правил социалистического общежития.

Генеральный Секретарь ЦК КПСС Л.И.Брежнев отмечал, что улучшена деятельность милиции, прокуратуры, судов, что "Укрепление законности - эта задача не только государственного аппарата. Партийные организации, профсоюзы, комсомол, обязаны делать все, чтобы обеспечить строжайшее соблюдение законов, улучшить правовое воспитание трудящихся... уважение к праву, к закону должно стать личным убеждением каждого человека." (9, с.99).

1. В.И. Л е н и н. Государство и революция. Полн.соб.соч., т. 33.
2. В.И. Л е н и н. К населению. Полн.соб.соч., т.35.
3. В.И. Л е н и н. набросок тезисов постановления о точном соблюдении законов. Полн.соб.соч., т.37.
4. В.И. Л е н и н. Всем членам коллегий и Наркомам всех комиссариатов. Полн.собр.соч., т.51.
5. В.И. Л е н и н. О "двойном" подчинении и законности. Полн.собр.соч., т.45.
6. В.И. Л е н и н. План доклада на II Всероссийском съезде политпросветов. Полн.собр.соч., т.44.
7. В.И. Л е н и н. О "двойном" подчинении и законности. Полн. собр.соч., т.45.
8. В.И. Л е н и н. Записка Д.И.Курскому и поручение Н.П. Горбунову. Полн.собр.соч., т.54.
9. Л.И. Брежнев Отчетный доклад ЦК КПСС XXIV съезду Коммунистической партии Советского Союза. Политиздат, 1971.

V.I.LENIN JA NÕUKOGUDE KOOLI ARENGU PROBLEEMID

O.Solotarjeva

Et täita uue ühiskonna rajamise tähtsat ülesannet - osaleda juhtivalt igakülgse ja harmooniliselt arenenud inimeste kujunemises - tuli Oktoobrirevolutsiooni võidu järel ümber kujundada kogu haridussüsteem. Seoses sellega oli aktuaalne üldhariduskooli õppetöö suunatuse probleem.

V.I.Lenin lülitas veel enne revolutsiooni /aprillis 1917/ uue partei programmi väljatöötamisel sellesse ka haridusprobleemi puudutava punkti, milles oli fikseeritud tasuta ja kohustusliku üld- ja polütehnilise hariduse andmise nõue kõigile mõlemast soost kuni 16 aasta vanustele lastele, õpetamise tiheda seose vajadus laste ühiskonnakasuliku tööga (1, lk.436-437).

Kodusõja tingimustes tundis noor Nõukogude rahvamajandus eriti teravat puudust kvalifitseeritud töölis- ja spetsialistide kaadri järele. Teravalt oli päevakorras küsimus, mis tüüpi kooli välja arendada. Selles küsimuses arenenud diskussioonis nõudsid ühe seisukoha pooldajad kitsa eriala andva õppeasutuse väljaarendamist ja üldhariduskeskkooli likvideerimist. Teise seisukoha väljendajateks olid V.I. Lenini ideedele toetudes A.V.Lunatšarski, N.K.Krupskaja ja teised, kes pooldasid ühtse polütehnilise kooli loomist (5, lk.447; 5, lk.103, 579).

V.I.Lenin oli algusest peale kitsa professionalismi vastu, üld- ja polütehnilise hariduse koos andmise poolt. Nii kriipsutas ta oma märkustes N.K.Krupskaja teesidele 1920.a. alla polütehnilise hariduse printsiipiaalset tähtsust. Lenin seab ülesandeks: "...viivitamata üle minna polütehnilisele haridusele või õigemini astuda viivitamata rida juba praegu jõukohaseid samme polütehnilise hariduse poole" (2, lk.488). Lähtudes koolide üldisest viletsast olukorrast kodusõja aastail, ei sea Lenin polütehnilist kooli üleüldiseks nõudeks, küll aga peab kohustuslikuks polütehnilismi printsiipi, mille elluviimise edasilükkamist peab lubamatuks. Ka hili-

semais haridusprobleeme puudutavates artiklites ja sõnavõttudes ei jätta Lenin toonitamata polütehniismi printsiipi (3, lk.437; 4, lk.102). Seejuures hoiatab Lenin muutmast polütehnilist kooli kitsa profiiliga tehnikakooliks: polütehniline kool peab andma üldhariduse koos tehniliste teadmistega, töö teaduslikud alused. Õpetus polütehnilises koolis peab Lenini mõtte järgi olema tihedalt seotud õppijate jõukohase tootmistevõimega.

Need leninlikud kooli arendamise printsiibid said aluseks Nõukogude haridussüsteemi rajamisele. Nüüdisajal, kui üldisele keskharidusele üleminekuga on üld- ja kutsehariduse vahetõke taas aktuaalne, on Lenini ideedel samuti suur metodoloogiline tähtsus.

1. V.I.L e n i n. Materjale partei programmi revideerimise kohta. Teosed, 24.k.
2. V.I.L e n i n. Polütehnilisest haridusest. Teosed, 36.k.
3. V.I.L e n i n. Narodniklike teostamatute plaanide pärlid. Teosed, 2.k.
4. V.I.L e n i n. Hariduse rahvakomissariaadi tööst. Teosed, 32.k.
5. И.К.К р у п с к а я. Сочинения, т.IV, М., 1963.
6. А.В.Д у н а ч а р с к и й. О воспитании и образовании. М., 1976.

ЛЕНИН О ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ.

Р. Григорян

1. Победа Великой Октябрьской социалистической революции и установление Советской власти положили начало коренным изменениям во всей общественной жизни страны. Социалистические преобразования обуславливали ответственные и многоплановые задачи перестройки системы высшего образования.
2. Непосредственным вдохновителем и организатором советской высшей школы был В.И. Ленин. Он теоретически обосновал и практически определил программу социалистического преобразования высшей школы. Ленинские идеи и принципы строительства советской высшей школы легли в основу политики и практики в деятельности Коммунистической партии, были зафиксированы в программе РКП (б), принятой на VII съезде в 1919 году. Они предусматривали целый комплекс мероприятий, направленных на превращение высшей школы из орудия классового господства буржуазии в орудие коммунистического перерождения общества. (1, с. 254).
3. Важнейшим и необходимым условием успешной перестройки старой высшей школы и создания новой советской системы высшего образования В.И. Ленин видел в руководстве со стороны Коммунистической партии этим процессом. В своем выступлении на IX съезде РКП (б) В.И. Ленин подчеркивал, что необходимо "весь аппарат государственный употребить на то, чтобы высшие учебные заведения, внешкольное образование, практическая подготовка - все это шло под руководством коммунистов, для пролетариев, для рабочих, для трудящихся, крестьян". (2, с. 34)
4. Классовый подход в решении всех вопросов вузовского строительства - такова была принципиальная позиция В.И. Ленина. Выполнение этой основной задачи требовало открытия широкого доступа к знаниям и учебе в высших учебных заведениях рабочим и крестьянам. С этой целью по проекту В.И. Ленина

в августе 1918 года был принят декрет СНК РСФСР "О правилах приема в высшие учебные заведения РСФСР", согласно которому рабочие, крестьяне и их дети получали преимущественное право при поступлении в вуз, для них государство устанавливало материальное обеспечение, а плата за обучение отменялась (3, с.264).

5. Определяя роль и место высшей школы в жизни социалистического общества, В.И.Ленин отмечал, что вся её работа должна быть подчинена нуждам и запросам страны. Отсюда вытекала главная задача советской высшей школы - планомерная подготовка и обеспечение народного хозяйства квалифицированными кадрами специалистов, воспитанных на основе пролетарской идеологии.
6. В вопросе подготовки кадров советских специалистов В.И. Ленин, наряду с партийными и государственными органами руководства вузов, огромную роль отводил профессорско-преподавательскому составу высшей школы. Отмечая, что дело подготовки и воспитания специалистов во многом зависит от состава лекторов, В.И.Ленин считал необходимым привлечение, перевоспитание и использование кадров старой высшей школы, рассматривая это, как одну из форм классовой борьбы в период диктатуры пролетариата. В.И.Ленин решительно выступал против "левых коммунистов", отрицавших необходимость использования старых специалистов и негативно относившихся к культурному наследию прошлого. В своей речи на III съезде РКСМ в 1920 году В.И.Ленин указывал, что "надо уметь различать, что было в старой школе плохого и полезного нам, и надо уметь выбрать из нее то, что необходимо для коммунизма" (6, с.48 - 49).
7. В строительстве советской высшей школы и организации обучения В.И.Ленин призывал уделять неослабное внимание идейно-воспитательной работе, органической связи образования и воспитания студенческой молодежи с политикой партии и Советского государства. В речи на I Всероссийском съезде по просвещению 28 августа 1918 г. В.И.Ленин говорил "наше

дело в области школьной есть та же борьба за свержение буржуазии; мы открыто заявляем, что школа вне жизни, вне политики — это ложь и лицемерие." (5, с. 77). По предложению В.И. Ленина в вузах было введено изучение общественных наук, все образование и воспитание студенчества переводилось на основы научного, материалистического мировоззрения.

1. В.ИЛ е н и н. IX съезд РКП(б). Доклад Центрального Комитета 29 марта. Полн.собр.соч., т.40.
2. В.И. Л е н и н. О приеме в высшие учебные заведения РСФСР (проект постановления СНК). Полн.собр.соч., т. 37.
О правилах приема в высшие учебные заведения РСФСР. Декрет СНК РСФСР. — В кн. Народное образование в СССР. Сборник документов 1917—1973 гг. М., 1974.
3. В.И. Л е н и н. Ученикам Каприйской школы (письмо). Полн.собр.соч., т.47, с. 194; его же. О диктатуре пролетариата. Полн.собр.соч., т.39.
4. В.И. Л е н и н. Задачи союзов молодежи. (Речь на III Всероссийском съезде Российского Коммунистического Союза Молодежи 2 октября 1920 г.). Полн.собр.соч., т. 41.
5. В.И. Л е н и н. Речь на I Всероссийском съезде по просвещению 28 августа 1918 г. Полн.собр.соч., т.37.
6. Программа Российской Коммунистической партии(большевиков) — КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. М., 1970, т. II.

**ПРОБЛЕМА ХУДОЖЕСТВЕННОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ И ЛЕНИНСКАЯ
ТЕОРИЯ ОТРАЖЕНИЯ**

Л.Н.СТОЛОВИЧ

1. Проблема художественного моделирования является одной из новых проблем гносеологического изучения искусства. Однако относительно этой проблемы в современной эстетической литературе нет единства взглядов. Одни авторы категорически возражают против всяких попыток использовать понятия "модель" и "моделирование" для характеристики художественного отражения. Они полагают, что эти понятия ничего не дают нового для раскрытия процесса художественного отражения, по сравнению с традиционным понятием "образ" (см. I2, с.37). И более того, искажают этот процесс, поскольку не в состоянии уловить его художественную специфику (см. I9). С точки же зрения других исследователей, эти понятия необходимы для понимания процесса отражения действительности в искусстве (см. I0; II; I3; I4; I5; I6).

2. Когда речь идет об искусстве как модели и о моделировании в искусстве, мы рассматриваем искусство только в одном отношении — в теоретико-познавательном, гносеологическом. Вместе с тем, хотя это отношение не является для искусства единственным, оно очень важно для понимания его сущности и, в особенности, для сопоставления с научным познанием. Понятия "модель" и "моделирование" представляют собой важные гносеологические категории, отражающие существенные особенности познавательного процесса, осуществляющегося как в науке, так и в искусстве. По словам выдающегося физиолога Н.А.Бернштейна, "мы можем с достаточной уверенностью утверждать, что мозговое отражение /или отражения/ мира строится по типу модели" (7, с.85).

3. Произведение искусства обладает свойством модели в ее

гносеологическо-философском понимании (см. 20, с. 19; 9е. 20): оно ведь тоже есть мысленно представляемая и материально реализованная система, отображающая действительность и способная замещать ее таким образом, что изучение этой системы дает нам новую информацию о действительности. Это и дает возможность при познании общественной жизни обращаться к искусству, моделирующему процессы, происходящие в обществе. В статьях, посвященных Л.Н.Толстому, В.И. Ленин подчеркивает то, что в его произведениях отразилась целая эпоха в историческом развитии России: "Принадлежит, главным образом к эпохе 1861-1904 годов, Толстой поразительно рельефно воплотил в своих произведениях - и как художник, и как мыслитель и проповедник - черты исторического своеобразия всей первой русской революции, ее силу и ее слабость" (4, с. 20). Поэтому творчество великого писателя дает громадный материал для понимания и сильных и слабых сторон первой русской революции (см. 5, с. 71).

4. Понятие модели раскрывает новые аспекты познавательного значения искусства. Когда говорят об "образе" в произведении искусства, тем самым подчеркивают познавательное отношение "действительность - искусство" /произведение как образ действительности/. Когда же произведение рассматривается как модель, познавательное отношение "вовлекает" еще один существенный элемент: "действительность - искусство - человек, воспринимающий искусство". Ведь модель выступает не только как результат познания, но и как его средство. Понятие "модель" применительно к произведению искусства подчеркивает познавательную активность читателя, зрителя, слушателя, необходимость творческого изучения художественного произведения для получения информации о действительности, заключенной в нем.

5. Модель - продукт не только познавательной, но и творческой деятельности человека. Процесс моделирования - это создание новой реальности, изоморфной или гомоморфной реальности "первичной". Если понятие "образ" выявляет иде-

ально-отражательную связь сознания с его объектом /субъективный образ объективного мира/, то понятие "модель" включает в себя и вещественную, материальную фактуру, создаваемую человеком. Моделирование вообще и художественное моделирование, в частности, образует единство познавательной и творческо-созидательной деятельности человека. Понимание В.И.Лениным сущности искусства предполагает осознание важности этого единства (см.17)

6. Характеристика художественного творчества при помощи понятий "модель" и "моделирование" подчеркивает прежде всего общность научного и художественного познания. Специфичность явлений наиболее рельефно выступает на фоне их общности. Поэтому выявление гносеологических процессов моделирования и в науке и в искусстве не снимает, а скорее ставит вопрос о специфике как научного, так и художественного моделирования, а вместе с тем и о специфике научного и художественного познания. Если научная модель строится с учетом решения одной определенной познавательной задачи, то художественная модель является синтетичной: в ней моделируется одновременно и объективная и субъективная реальность - духовный мир художника и через него человека определенного типа, притом, моделируется не только настоящее и прошлое, но также создается "модель потребного будущего" (8. с.70) на уровне идеала. Теория моделирования, преломленная в эстетике, необходима для прояснения вопроса о специфике художественного отражения, но всецело ответить на него она не в состоянии. Для этого гносеологический подход должен быть дополнен другими подходами, потому что сама познавательная функция искусства обусловлена другими его функциями. В этом убеждает и анализ ленинского отношения к искусству (см.6, с.43;18).

Л е н и н В.И. Материализм и эмпириокритицизм. - Полное собр.соч., т.18.

2. Л е н и н В.И. Философские тетради. - Полное собр. соч., т.29.
3. Л е н и н В.И. Лев Толстой, как зеркало русской революции. - Полное собр. соч., т.17.
4. Л е н и н В.И. Л.Н.Толстой. - Полное собр. соч., т.20.
5. Л е н и н В.И. Толстой и пролетарская борьба. - Полное собр. соч., т.20.
6. Н.К.К р у п с к а я об искусстве и литературе. М., 1963.
7. Б е р н ш т е й н Н.А. Пути и задачи физиологии активности. - "Вопросы философии", 1961, № 6.
8. Б е р н ш т е й н Н.А. См. Б а с с о и н Ф.В. О значении нейрофизиологических концепций Н.А.Бернштейна. - "Вопросы философии", 1967, № II.
9. В а л ь т Л.О. Познавательное значение модельных представлений в физике. Тарту, 1964.
10. Д о л г о в К. Ленинская теория отражения и художественное творчество. - Эстетическое наследие В.И.Ленина и проблемы искусства. М., 1971.
11. К а г а н М.С. Лекции по марксистско-ленинской эстетике. Л., 1971.
12. Л е й з е р о в Н.Л. Образность в искусстве. М., 1974.
13. Л о т м а н Ю.М. Лекции по структуральной поэтике. Вып. I /Введение, теория стиха/, Тарту, 1964.
14. Р а п п о п о р т С.Х. От художника к зрителю. М., 1978.
15. Р е д е к е р Хорст. Отражение и действие. Диалектика реализма в художественном творчестве. М., 1971.
16. С и н и ц к и й А. Мистецтво та моделювання. Киев, 1973.
17. С т о л о в и ч Л.Н. Ленин о соотношении отражательной и творческой природы искусства. - Ученые записки Тартуского гос. университета, вып.269, Труды по философии, XIV, Тарту, 1970.
18. С т о л о в и ч Л.Н. Ленин и проблема художественной ценности. - "Вопросы литературы", 1969, № 10.
19. Х р а п ч е н к о М.Б. Литература и моделирование действительности. - "Контекст. 1973", М., 1974.
20. Ш т о ф ф В.А. Моделирование и философия. М.-Л., 1966.

**В.И. ЛЕНИН О ДИАЛЕКТИЧЕСКОЙ ОБРАБОТКЕ ИСТОРИИ НАУКИ
И НЕКОТОРЫЕ СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ
ПРОБЛЕМЫ**

Р.А. Выхалева

1. Хорошо известно, что В.И. Ленин рассматривал марксистскую диалектику как логику и теорию познания. При этом он понимал: "Логика есть учение не о внешних формах мышления, а о закономерностях развития ... всего конкретного содержания мира и познания его, т.е. итог, сумма, вывод истории познания мира" (I, с. 84). "В таком понимании логика совпадает с теорией познания" (I, с. 156). "Диалектика является теорией познания (Гегеля и) марксизма..." (I, с. 321).

Перед марксистскими философами и историками науки поставил В.И. Ленин задачу диалектически обработать историю науки. "Продолжение дела Гегеля и Маркса, - писал он, - должно состоять в диалектической обработке истории человеческой мысли, науки и техники" (I, с. 131). Он показал, что поскольку уже в гегелевской диалектике отражено единство исторического и логического, постольку она есть обобщение истории мысли, и добавил: "Чрезвычайно благодарной кажется задача проследить еще конкретнее, подробнее, на истории отдельных наук. В логике история мысли должна, в общем и целом, совпадать с законами мышления" (I, с. 298).

2. Приведенные положения и указания В.И. Ленина развиты во многих работах советских философов и историков науки (см. напр.: 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8 и др.). При этом, однако, выявились и различные подходы к диалектической обработке истории науки: одни авторы понимают эту задачу как частнонаучную, решение которой должно привести к созданию теоретической науки, другие же видят в ней философско-логический анализ, целью которой является не построение фактуальной теории, а раскрытие категориальной логики истории науки (см. об этом 9). Таким образом, возникла проблема о соотношении философско-логического и научно-теоретического (в

смысле специально-научного) подходов к рациональной реконструкции истории науки.

3. В современной немарксистской историографии и методологии науки возникла аналогичная проблема, которую можно сформулировать как дилемму: если принципы рациональной реконструкции истории науки заданы нормативной и априорной логико-методологической концепцией, то фактическая история науки не может оказывать обратного влияния на исходную методологическую концепцию; если же ставится задача рациональной реконструкции истории науки исходя из такого понимания рациональности, которое соответствует фактической истории науки, то, непонятно, каким образом можно будет избежать "историографического позитивизма" (выражение И.Лакатоса), простого описания, "теоретического" оправдания всего, что имело место в реальной истории науки (см. напр., раздел "Рациональная реконструкция истории науки" в (10)).

4. Трудность построения специально-научной теории об историческом развитии науки заключается в том, что в историографии (в отличие, скажем, от физики, которая опирается на эксперимент) нет таких методов построения идеализированных объектов, чтобы не был проблемой следующий парадокс теоретического познания: с одной стороны, научное видение действительности предполагает теорию, которая непосредственно относится не к эмпирической реальности, а к конструированным самим теоретиком идеализированным объектам, с другой же стороны, теоретические идеализации должны быть эмпирически обоснованными.

5. В историографии науки могут быть использованы лишь, так сказать, "естественноисторические идеализации", т.е. реальные исторические (а не экспериментальные) ситуации, в которых, говоря словами К.Маркса, абстракции становятся "практически истинными". На этой основе можно показать как возникает категориальная структура науки и какова логика ее развития.

6. Категориальная логика развития науки, однако, еще не является фактуальной теорией. Она не предсказывает (вернее -

не ретроказывает) и не объясняет конкретных ситуаций из истории науки. Предсказание и объяснение становятся возможными (в некотором смысле), если дополнить категориальную логику развития науки исторически рассматриваемыми более конкретными методологическими принципами научности (критериями оценки теорий, гипотез, объяснений, предсказаний и т. п.). Мы уже показали (см. II), что можно сформулировать следующий "закон" историографии науки (и предложили его назвать "законом Уоррала"): "При прочих равных условиях, в истории науки предпочитается теория (или вообще некоторая процедура или некоторый результат научного исследования) А теории В, если и только если, А методологически лучше, чем В; причем критерии для методологической оценки должны давать определенная методологическая концепция М". В свете этого "закона", методологическая концепция М оказывается фактуальной: подтверждаемой или опровергаемой фактической историей науки, так как позволяет получать конкретные историографические предсказания (ретросказания) и объяснения.

1. В.И. Д е н и н. Полн. собр. соч., т. 29.
2. Противоречия в развитии естествознания. М., 1965.
3. А.С. А р с е н ь е в, В.С. Библер, Б.М. Кедров. Анализ развивающегося понятия. М., 1967.
4. П.В. К о п н и н, М.В. Попович. Проблемы диалектической логики в их связи с естествознанием. - В сб.: Материалистическая диалектика и методы естественных наук. М., 1968.
5. П.В. К о п н и н. Философские идеи В.И. Ленина и логика. М., 1969.
6. Очерки истории и теории развития науки. М., 1969.
7. Б.М. К е д р о в. В.И. Ленин и диалектика развития естествознания. - В сб.: Проблемы философии и методологии современного естествознания. М., 1973.
8. В.И. К у з н е ц о в. Диалектика развития химии. От истории к теории развития химии. М., 1973.

- Р. Р.А. В и х а л е м и. Понятие "логика развития науки" и некоторые методологические вопросы анализа истории науки. - "Философские науки", 1977, № 5.
- Ю. Структура и развитие науки. Из Бостонских исследований по философии науки. М., 1978.
- II. Р.А. В и х а л е м и. О проблеме внутренней и внешней истории науки (анализ взглядов И. Лакатоса и Т. Куна). - Методологические вопросы социальной детерминации познания. Ученые записки ТГУ. Труды по философии XII. Тарту, 1980 (в печати).

ИДЕИ В.И. ЛЕНИНА И АНАЛИЗ ИСТОРИЧЕСКОГО ПОВЕСТВОВАНИЯ

А. Порк

В ряде публикаций автор настоящих тезисов рассматривал проблему исторического повествования в марксистской методологии истории и высказал критические замечания по немарксистским концепциям исторического повествования /нарратива/.¹ Цель настоящих тезисов - указать на важность некоторых теоретических принципов, выдвинутых В.И. Лениным, для анализа современного западного нарративизма и для разработки вопросов исторического повествования в марксистском плане.

1) Ряд западных авторов (А. Данто, У. Галли и др.) утверждают, что нарратив описывает процессы, изменения (2). Такая идея в принципе применима и в марксистской теории исторического повествования. Однако, при марксистском подходе к указанному аспекту повествования необходимо выделить принцип историзма в качестве методологического принципа создания повествовательного обзора: "Весь дух марксизма, вся его

¹ См. А.Порк. Нарратив как проблема методологии истории. "Учен. зап. Тартуского госуд. ун-та", 1975, вып. 361; его же. Три уровня понятия нарратива. "Учен. зап. Тартуского гос. ун-та", 1977, вып. 404.

A. Pork. Narrativism ja analüütiline ajaloo filosoofia. Tln., 1979.

система требует, чтобы каждое положение рассматривать лишь (α) исторически; (β) лишь в связи с другими; (γ) лишь в связи с конкретным опытом истории." (I, с. 67).

2) Важным аспектом повествования является проблема выбора фактов, включаемых в повествовательный текст. В западной философии истории, как известно, нередко предлагают различные релятивистские и конвенционалистские критерии такого выбора (М. Уайт, Д. Темпл и др.) (3). Основой для марксистского решения данного вопроса является ленинская критика релятивизма и конвенционализма, изложенная в "Материализме и эмпириокритицизме" и других работах В.И. Ленина.

3) Надо также указать на синтетическую природу исторического повествования: оно связывает неодновременно существующие части исторического целого. Данная идея подчеркнута многими исследователями (М. Мандельбаум, Л.О. Минк, У. Дрэй) (5). Марксистский подход к данному аспекту мыслим лишь, применяя принципы анализа диалектики части и целого, сформулированные в "Философских тетрадах" и в других работах В.И. Ленина.

1. В.И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 39.

2. A. D a n t o. Analytical Philosophy of History. Cambridge Univ. Press, 1965; W. G a l l i e. Philosophy and Historical Understanding. London, 1964.

3. M. W h i t e. Foundations of Historical Knowledge. New York, 1965; D. T e m p l e. Some Reflections on Narrative Unity. - "The New Scholasticism", 1974, vol. 48.

4. M. M a n d e l b a u m. A Note on History as Narrative. - "History and Theory", 1967, vol. 6. Idem. The Anatomy of Historical Knowledge. The Johns Hopkins University Press, 1977; W. E. D r a y. On the Nature and Role of Narrative in Historiography. - "History and Theory", 1971, vol. 10; L. M i n k. Narrative Form as Cognitive Instrument. - In: The Writing of History: Literary Form and Historical Understanding Madison, 1978.

ЛЕНИНСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ "ПРУССКОГО ПУТИ" РАЗВИТИЯ КАПИТАЛИЗМА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ И СОВРЕМЕННОСТЬ

В. Файнштейн

К. Маркс и В.И. Ленин считали наиболее типичным для деревни тот путь становления и развития капитализма, при котором во главе социально-экономического преобразования идёт помещичье хозяйство.

Сущность этого типа аграрного преобразования сводится не столько к замедленному превращению собственно помещичьего хозяйства в инкерское, как нередко утверждается в нашей литературе, (7, с. 211) сколько к тому, что феодальные отношения землевладения посредством реформ "медленно приспособляются к капитализму, который сохраняет в силу этого полуфеодальные черты" (1, с. 129). По форме этот путь капиталистического преобразования является реформистским. Даже ускоренный натиском снизу он необходимо предполагает сравнительно медленное и мучительное для массы крестьянства приспособление основ старого землевладения к капитализму (2, с. 407). Тем самым в течение длительного времени сохраняются серьёзные помехи развитию производительных сил земледелия, широкому и относительно свободному развитию капитализма на базе крестьянского хозяйства. Сохраняемые на этой основе надолго феодальные по своему происхождению арендные и выкупные платежи отвлекают громадные ресурсы от производительного применения, мешают превращению крестьян в свободных фермеров и капиталистов. Таким образом, "пруссский путь" хотя и не исключает капиталистической трансформации крестьянского хозяйства, однако в сильнейшей степени препятствует этому процессу и замедляет, следовательно, темпы социально-экономического развития.

В современной аграрной экономике развивавшихся стран Азии, Африки и Латинской Америки, придерживавшихся капиталистической ориентации, в громадной мере преобладающими остаются докапиталистические, в том числе отношения. Отсталость, застой и недоразвитость сельского

хозяйства этих стран представляют собой не только национальную проблему отдельных государств, но и необходимый результат действия закона капиталистического накопления в мировом масштабе (4, с. 42, 56).

Вся сумма объективных условий (распространённость натурального и полунатурального хозяйства, преобладание докапиталистической эксплуатации, опосредованно-подчинённое положение традиционного крестьянского сектора в системе господства мирового финансового капитала, господство внестоимостных отношений между государством и сельскохозяйственными производителями, отрезанность крестьян от рынка многочисленными посредниками, невозможность конкурировать с крупным сельскохозяйственным производством) делает крайне затруднительным становление капитализма на базе крестьянского хозяйства (4, с. 23-24, 41, 42, 56, 252; 5, с. 39-43).

В таких стеснённых для громадного большинства населения условиях капитализм имеет возможность для известного распространения в сельском хозяйстве стран "третьего мира" лишь в наихудшем, наиболее консервативном и мучительном для крестьянской бедноты варианте, преимущественно на базе помещичьего, латифундистского, плантационного хозяйства, а также относительно узкого слоя богатого крестьянства (5, с. 39-44, 254; 290-291, 299-303, 306).

Переход к капиталистическим методам эксплуатации даже в пределах одного хозяйства, как правило, не осуществляется в "чистом" виде. Повсюду новые методы сочетаются с сохранением полуфеодальных форм эксплуатации. Процесс в целом развивается медленно, в особенно болезненных для крестьянства формах и преимущественно на старой технической основе (5, с. 264; 6, с. 224).

Поскольку в условиях "зелёной революции", начавшейся в 1960^X гг., основой быстрого увеличения доходов стало интенсивное использование земли, прежние условия труда мелких арендаторов и издольщиков оказались невыгодными. Перед землевладельцами встала дилемма: либо повышать арендную плату, либо вести капиталистическое хозяйство. В зависимости от обстоятельств в различных районах и хозяйствах берёт верх

либо одна, либо другая тенденция (6, с. 225).

Экономически интересам помещиков в наибольшей мере соответствует осуществляемое шаг за шагом постепенное дополнение господствующих феодальных отношений капиталистическими. И лишь под достаточно массивным натиском крестьянства и революционной демократии помещики могут оказаться вынужденными форсировать темпы перехода крупных хозяйств на капиталистические основы. В нынешний период размежевания классовых сил и нарастания классовой борьбы требования проведения радикальных аграрных реформ приобретают столь большую силу (3, с. 13-14), что могут вынудить реакционные круги, включая латифундистов и помещиков, пойти на ускоренную капиталистическую перестройку на хозяйствах.

1. В.И. Л е н и н. Аграрный вопрос в России к концу XIX века. Полн. собр. соч., т. 17.
2. В.И. Л е н и н. Аграрная программа социал-демократии в первой русской революции 1905-1907 годов. Полн. собр. соч., т. 16.
3. Л.И. Б р е ж н е в. Отчёт ЦК КПСС и очередные задачи партии в области внутренней и внешней политики. М., 1976.
4. Аграрный вопрос и роль крестьянства на современном этапе национально-освободительной революции. Международная теоретическая конференция. Улан-Батор, 1978. "Мир и социализм", Прага, 1978.
5. Аграрные структуры стран Востока. Генезис, эволюция, социальные преобразования, "Наука", Гл. редакция восточной литературы, М., 1977.
6. Развивающиеся страны: закономерности, тенденции, перспективы. М., 1974.
7. А.В. Т у ш у н о в. Вопросы аграрной теории. М., 1976.

V.I. LENIN JA SOTSIALISTLIKUD
ÜMBERKORRALDUSED EESTIS 1940-1941

V. Ruus

1. Sotsialistlike ümberkorralduste läbiviimiseks, õpetas V.I. Lenin, tuleb purustada vana, kodanlik ja luua uus, proletaarne riigiaparatuur. "Proletariaat...", kirjutas V.I. Lenin, "kui ta tahab kaitsta... revolutsiooni saavutusi ja minna kaugemale, võita kätte rahu, leivapõhise vabaduse, peab " p u r u s t a m a " väljendudes Marxi sõnadega, selle "valmis" riigimasina ja asendada selle uuega, ühte liites politsei, sõjaväe ja bürokraatia rahvaga, kes on... relvastatud"(2. lk. 311).

2. Samaaegselt uue riigiaparaadi väljaarendamisega ja sellele tuginedes, õpetas V.I. Lenin, on tarvis teha lõpp ka eksploatatorlike klasside majanduslikule ülevõimule ja likvideerida kapitalistlik antagonism tootmisest. "Seepärast on ainult üks abinõu teha lõpp töö eksploateerimisele kapitalinpoolt, nimelt: kaotada tööriistade eraomandus, anda kõik vabrikud, tehased, kaevandused ja samuti kõik suured mõisad jms. kogu ühiskonna kätte ja teostada tööliste endi poolt juhitavat sotsialistlikku tootmist." (1. lk. 89).

3. V.I. Lenin õpetas, et sotsialismile üleminekuks "... on tarvis täielikku pööret, tervet ajajärku kogu rahvamassi kultuurilises arenemises" (4, lk. 430), s.t. "... tuleb ümber kasvatada miljoneid talupoegi ja väikeomanikke, sadu tuhandeid teenistujaid, riigiametnikke, kodanikke haritlasi, allutada need kõik proletaarsetele riigile ja proletaarsetele juhtimisele" (3. lk. 93). V.I. Lenini vahetusosalusega koostatud partei sotsialismi ehitamise programmi 1919.a. nõuti ka koolide avamist kõigile, kes soovivad õppida, ja esmajoones töölistele ning õppijatele vajalike materiaalsete tingimuste loomist (5. lk. 420).

4. V.I. Lenini teoreetilise pärami ja NLKP sotsialismi ehitamise ajalooliste kogemuste alusel korraldati Eesti ühiskondlik elu põhjalikult ümber. Eestimaa Kommunistliku Par-

tei juhtimisel lammutati vana, kodanlik ja loodi uus, nõukogude riigiaparaat. Loodi uued riigivalitsemise- ja sunniorganid. Töötati välja Eesti NSV Konstitutsioon. Peaaegu täielikult viidi sotsialistlikele alustele rahvamajanduse tähtsamad harud: tööstus ja rahandus, transport ja kaubandus, mis arenesid edasi kiires tempos. Organiseeriti esimesed sovhoosid, masina-traktorijaamad ja kolhoosid. Rahvamajandusse juurutati plaanimajanduse printsiip. Paranes tööraha aineeline heaolu: likvideeriti üldine tööpuudus, kaotati kõrged korteriüürid ja maksud, seati sisse riiklik sotsiaalkindlustus ja tasuta tervishoid. Kultuurisaavutused said kättesaadavaks kõige laiematele rahvahulkadele.

5. Sotsialistlike ümberkorralduste edu tagas ekspluateerimisest vabanenud eesti töölisklassi, talurahva ja töötava intelligentsi ennastsalgav töö ja revolutsiooniline aktiivsus Kommunistliku partei juhtimisel NSV Liidu ühtses poliitilises ja majanduslikus süsteemis. 1940.a. sotsialistlik revolutsioon rajas tee vabariigi rahvamajanduse ja kultuuri kiirele arengule, olles V.I. Lenini juhendite elluviimisel alustrajavaks kõigile vabariigi silmapaistvatele saavutustele nõukogude võimu 40 aasta jooksul.

1. V.I. L e n i n. Teosed 2. kd.
2. V.I. L e n i n. Teosed 23. kd.
3. V.I. L e n i n. Teosed 31. kd.
4. V.I. L e n i n. Teosed 33. kd.
5. NLKP kongresside, konverentside ja keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused. I osa. Tln. 1956.

V.I. LENIN ARISTOTELESE "METAFÜÜSIKAST"

T. Killak

1. "Metafüüsika" konseptis (koostatud 1915. aastal) hindab V.I. Lenin eriti Aristotelese poleemikat Platoniga ja tema kahtlusi idealismi suhtes, kuid rõhutab sealjuures, et kõik see esineb "koos kõige abituma vassinguga põhilise, mõiste ja üksiku ümber" (2, lk. 362).

2. V.I. Leninit huvitab eelkõige filosoofia põhiküsimuse lahendus Aristotelesel, samuti ka dialektika ja metafüüsika suhe.

2.1. Seega V.I. Lenin analüüsib Aristotelese filosoofiast just neid probleeme, mis püstitusid küllaldase selgusega alles uusaja mõtlemise kategooriaalsest struktuurist lähtudes.

3. Antud juhul püütaksegi vaadelda V.I. Lenini meetodi spetsiifikat nimetatud kategooriaalse aparaadi rakendamisel Aristotelese "Metafüüsikale".

4. Käesolevaks momendiks on täpsustunud nii mõnedki seisukohad kreeka filosoofia geneesist, seosest filosoofiaeelsete teadvuse vormidega ning kategooriaalse struktuuri eripärast.

4.1. On levinud arvamus, et kreeka filosoofia kujutab endast üleminekuvormi maailma müütiliselt mõtestamiselt ratsionaalsele interpretatsioonile (4, lk. 565; 5, lk. 25-26; 6, lk. 198-199; 7, lk. 105-107).

4.2. Uusaja filosoofia kategooriaalne aparaat konstitueerub ideaalse ja materiaalse korrelatsiooni baasil ning ei pea võimalikuks vastata küsimusele olevast väljaspool seda inimteadmiste jaoks fundamentaalset suhet (1, lk. 39-40).

4.3. Kreeka mõtteviis, esindades üleminekuvormi inimese ja teda ümbritseva keskkonna mütoloogilise sünkretismi teadvuselt gnoseoloogilis-filosoofilisele, ideaalse ja materiaalse korrelatsioonil põhinevale teadvusele, kujutas endast suuremal või vähemal määral mütoloogilise teadvuse kategooriseeritud retsidiivi (8, lk. 5).

5. Ülddu kehtib oluliselt ka Aristotelese filosoofia kohta.

5.1. Aristotelese kategooriaalses süsteemis ei eristata piisava rangusega objektiivset ja subjektiivset (2, lk.362; 5, lk. 257-258).

5.2. Ka Aristotelese filosoofia põhiprobleem, küsimus "mis on olev?" (3, lk. 188), viitab mütoloogilisele pärinevusele. Aristoteles peab võimalikuks selgitada olevat temast endast lähtudes, mõista olevat vahetult tema loomuse kaudu. Maailmakõiksuse vahetu avatus inimese jaoks on aga võimalik üksnes keskkonna ja inimese mütoloogilise sünkretismi seisukohalt, mis nii või teisiti osutab inimese naturaliseerimisele ja looduse antropomorfiseerimisele (nii näiteks võivad oleva alged ($\alpha\lambda\chi\eta$) Aristotelesel olla interpreteeritud kui inimtegevuse abstraktse struktuuri universaalsed elemendid). Objektiivne teadmine uusaja filosoofias on aga printsiipsaalselt fikseeritav üksnes subjekti ja objekti korrelatsiooni kaudu.

6. V.I. Lenini Aristotelese käsitluse eripära selles just seisnebki, et ta lähtub mitte uusaja filosoofia ja "Metafüüsika" mütoloogilise komponendi vastandlikkuse demonstratsioonist, vaid kontsentreerib tähelepanu erinevate epohhide mõtlemise kategooriaalse struktuuri ühistele, filosoofilis-gnoseoloogilistele joontele, hinnates Aristotelese mõtlemise spetsiifikat nimelt sellelt seisukohalt.

6.1. Seetõttu analüüsib V.I. Lenin Aristotelese filosoofiat eelkõige gnoseoloogilisest aspektist, märkides, et "Aristotelesel seguneb objektiivne loogika kõikjal subjektiivsega ja sealjuures nii, et igal pool on näha objektiivset" (2, lk. 362). Aristotelese ebajärjekindlus kategooriaalse süsteemi konstrueerimisel tulenes suures osas just mõtlemise mütoloogilistest sugemetest, kus subjektiivse ja objektiivse täpne piiritlemine ei saanud olla omaette eesmärgiks.

6.2. Ühtlasi pöördub V.I. Lenin ka erinevate kategooriaalsete süsteemide ühtse substraadi, s.o. reaalse inimtunnetuse poole, näidates, et vastandlike mõistelistel süsteemide võimalikkus on antud juba "esimeses, elementaarses" tun-

netusaktis (2, lk. 366). Igat tunnetusakti võib põhimõtteliselt analüüsida inimpraktika fundamentaalsete parameetrite - ideaalse ja materiaalse korrelatsiooni aspektist. Selle korrelatsiooni fikseerimise iseärasused teadvuses ja transformatsioon erinevatesse kategooriaalsetesse süsteemidesse konstitueerivad ühiskondliku teadvuse eri vormid, mõtlemise stiilid ning koolkonnad, sõltudes dialektilise materialismi seisukohalt ühiskondlik-ajaloolise praktika tasemest ja iseloomust.

7. Seega uusaja filosoofia põhiküsimuse asetus, eriti aga selle dialektilis-materialistlik arendus, sisaldavad endas "ületatud" kujul ka Aristoteelse filosoofia põhiprobleemi, küsimuse oleva loomusest. Järelikult gnoseoloogilise analüüsi rakendamine Aristoteelse "Metafüüsikale" V.I. Lenini poolt ning selle kategooriaalse süsteemi hindamine inimtunnetuse üldiste parameetrite seisukohalt on Aristoteelse filosoofia spetsiifika oluliseks täpsustuseks.

1. Fr. E n g e l s. Anti-Dühring. Tln., 1954.
2. V.I. L e n i n. Teosed, 38. kd., Tln., 1964.
3. А р и с т о т е л ь. Сочинения в четырех томах. т.I., М., 1975.
4. А.Ф. Л о с е в. История античной эстетики /ранняя классика/. М., 1963.
5. История античной диалектики. М., 1972.
6. А.Н. Ч а н н и ш е в. Эгейская префилософия. М., 1970.
7. Ф.Х. К е с с и д и. От мифа к логосу. М., 1972.
8. В.Я. К о м а р о в а. Становление философского материализма в древней Греции. М., 1975.

ЗНАЧЕНИЕ ИДЕЙ ЛЕНИНА О МАТЕМАТИЗАЦИИ ФИЗИКИ ДЛЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ НАУКИ

В. Эмбен

1. Современная физика является фундаментальной наукой в системе естествознания. Она играет важную роль в деле формирования научного мировоззрения. Физика имеет крупное мировоззренческое значение не только потому, что она изучает такие формы движения, общие свойства и универсальные связи, которые проявляются на всех структурных уровнях материи, но и потому, что сама физика является своеобразным эталоном, образцом при решении методологических проблем естествознания (I;3;4;6).

2. Необходимо иметь в виду не только огромное значение физики, но и определенные мировоззренческие ошибки, к которым может привести одностороннее преувеличение роли физики в системе научного (I;5) (см. также /9/) и учебного знания. В. И. Ленин показал в своё время с исчерпывающей глубиной, что абсолютизация методов математизации (непонимание сущности математизации физического знания), а также гносеологический релятивизм (как результат неправильного понимания соотношения между относительным и абсолютным в научном познании) явились основными гносеологическими причинами возникновения "физического" идеализма на рубеже XIX - XX вв./I/. Этот ленинский анализ имеет огромное значение и в наше время, поскольку, с одной стороны, определенная часть буржуазных физиков и поныне подвергает сомнению как объективность физического знания, так и научного знания вообще (см., например, /II/). Анализируя гносеологические основы "физического" идеализма в естествознании, В. И. Ленин подчёркивает, что физика "идёт к единственно верному методу и единственно верной философии естествознания... она рождает диалектический материализм"/I/.

3. В настоящее время математические методы всё больше применяются в преподавании физики в средней школе и курса общей физики в вузах. Значение математизации для развития современной науки общепризнано. Возможно более глубокое усвоение

математических методов должно быть одно из важнейших положений (задач) образования на всех его ступенях. Но математизация общеобразовательных курсов физики может при сопутствующих условиях (формальный подход к задачам обучения) привести к явно нежелательным последствиям: теряется реальный физический смысл описываемых формулами явлений, а обучаемые даже при решении простейших примеров видят свою главную задачу в том, чтобы подобрать подходящую формулу. При таком подходе не вырабатывается умение настоящего физико-математического мышления (7;12), утрачивается понимание объективной закономерной связи природных процессов (8;10).

4. Поэтому очень важно уяснить необходимость содержательного физического образования, необходимость уметь видеть за "математикой" объективную реальность (1;2). В то же время преподавание физики не может быть сведено к чисто качественному изложению физических закономерностей и соответствующих применений. Общая физика имеет огромные возможности для развития у студентов способности концептуального анализа, но активная связь в направлении от общей физики к диалектическому материализму практически отсутствует. Таким образом, современный учебный процесс не гарантирует функциональности приобретаемых знаний. Это выражается прежде всего в неумении комплексно применять полученные в различных учебных дисциплинах знания.

5. Основная задача заключается здесь в психологической подготовке студентов к углубленному самостоятельному изучению материала и в развитии у них концептуального анализа. Первое является общей задачей всего учебно-воспитательного процесса в высшей школе (интерес студентов к изучаемому предмету, интенсивность обучения и эффективность усвоения учебного материала), а второе в значительной мере может быть возложено на курс общей физики, который в данном отношении имеет огромные потенциальные возможности.

Итак, в деле преподавания общеобразовательных курсов физики необходимо считаться как с опасностью односторонней, поверхностной математизации, так и с опасностью описательно-

го эмпиризма.

1. В.И. Л е н и н. Материализм и эмпириокритицизм. - Полн. собр.соч. т.18.
2. Ф. Э н г е л ь с. Дialeктика природы. - Соч. 2-ое изд. т. 20.
3. В.С. Г о т т. Философские вопросы современной физики. М., 1972.
4. П.Н. Ф е д о с е е в. Философия и естествознание. - В кн.: Философия и естествознание. М., 1974.
5. П. Ф е д о с е е в. Взаимосвязь философии и конкретных наук. - Диалектический материализм и современная наука. Прага, 1978.
6. В.Ф. Ч е р н о в о л е н к о. Мировоззрение и научное познание. Киев, 1970.
7. А.В. А г о н с. Cultivating the capacity for formal reasoning: Objectives and procedures in an introductory physical science course. - Amer. J.Phys., 1976, 44, N 9.
8. E.J. B r i n k w o r t h. Physics in industry-energy R&d. - "Phys. Proc.Int.Conf., Dublin, 1976". Oxford e.a., 1976.
9. R. C a r n a p. Die Physikalische Sprache als Universalsprache der Wissenschaft. - Erkenntnis, 1931, 2Bd., H.5-6.
10. А. Н о н к а с а л о. Llmisen tuotannollinen toltinta ja termodynamiikan peruslait. - Tekniikka, 1978, 68, N9, 20, 25-26.
11. H. К e u t h. Objektivität und Parteilichkeit in der Wissenschaft. - Z. für allgemeine Wissenschaftstheorie. VI/1, 1975, Wiesbaden.
12. J.G. P o t t e r. Are we teaching students to thing physics or are we programming then? - Phys. Teach., 1978, N5.

TOOTMISE KONTSESTRATSIOON JA MONOPOLID KAAS- AJAL V.I.LENINI IMPERIALISMITEOORIA VALGUSEL

G.Rekker

V.I.Lenini majandusõpetus on K.Marxi ja F.Engelsi tõeliselt teadusliku poliitilise ökonoomia loov edasiarendamine proletariaadi klassivõitluse uutes ajaloolistes tingimustes. Analüüsides imperialismi tuli Lenin järeldusele, et imperialism on jõudnud arengustaadiumi, mis paratamatult viib sotsialistlikule revolutsioonile ühes riigis või mitmel maal, sotsialismivõidule. Lenini imperialismiteooria on marksistliku dialektilise meetodi loov rakendamine kapitalismi uute nähtuste tundmaõppimisele.

Imperialismiajastut iseloomustavad sügavad ja igakülgsed muutused majanduses, poliitikas ja rahvusvahelistes suhetes. Imperialism on kapitalismi arenemisstaadium, kus võimutsevad monopolid. Monopolid tekkisid tootmise ja kapitali kontsestratsiooni baasil ja etendavad otsustavat osa kapitalistlike riikide majandusel.

Tänapäeval valitsevad monopolid kõikjal - tööstuses, põllumajanduses, kaubanduses, kindlustuses, transpordi alal, panganduses. Iseloomulik on nende tihe seos finantskapitaliga. On kasvanud gigantmonopolide - trust kontsern, konglomeeraat - mõju kapitalistlikule tootmisele.

Kaasajal kontrollivad ligi 350 suurmonopoli tootmist, millega on hõivatud 2/3 kapitalistliku maailma kogu tööjõust. Monopolistliku ettevõtte suurenemisega on kasvanud ka minimaalne kapital, mis on vajalik suurfirma eksisteerimiseks. 40 Inglise gigantmonopoli tegutsemiseks oli vajalik kapitali 1956.a. 100 milj. naelsterlingit, nüüd ulatub see summa ligi 2 miljardile.

Monopolistliku kapitali baasil areneb edasi tootmise kontsestratsioon, mis on suunatud töötajate ekspluateerimise tugevdamiseks ja kapitalistidele kõrgete kasumite kindlustamiseks. Tootmise kontsestratsiooni alal on suure-

nenud tema riiklik reguleeritatus, ta areneb käsiköes teaduse ja tehnika revolutsiooniga, kasutatakse ära tootmise diversifikatsioonid jne.

Tootmist kontsentreerides püüab monopolistlik kapital arendada sõjatööstust, õhutada "külma sõja" poliitikat. Sõjalised kulud on praegu maailmas jõudnud 350-400 miljardi dollarini aastas ja ületavad tunduvalt Lähis-Ida, Lõuna-Aasia, Aafrika riikide rahvuslikku koguprodukti väärtuse ühtekokku.

Kapitalismi üldkriisi süvehemise tingimustes teravneb kapitalismi põhiline vastuolu, kasvab tööpuudus ja inflatsioon, poliitiline ja vaimne kriis. See kõik kinnitab nende hinnangute õigsust, mida V.I.Lenin andis imperialismile kui tulevikuta kapitalistliku ühiskonna viimasele staadiumile.

О ПОНЯТИИ "ОРГАНИЗАЦИЯ" В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ В СВЕТЕ ЛЕНИНСКИХ ИДЕЙ ОБ АНАЛИЗЕ ИСТОРИИ ПОЗНАНИЯ

Л.Я. Няшнин

I. Одной из важных задач логического анализа науки является выделение категорий, лежащих в основе тех или иных естественно-научных концепций. Это в свою очередь позволяет обнаружить те тенденции в движении научного знания, которые требуют выявления новых сторон в традиционных категориях диалектики. Оценивая диалектику Гегеля как обобщение истории мысли, В.И. Ленин (I, с. 298) указал: "Чрезвычайно благодарной кажется задача проследить еще конкретнее, подробнее, на истории отдельных наук. В логике история мысли должна, в общем и целом, совпадать с законами мышления".

2. Нами ставилась задача проследить развитие понятия (категории) "организация".

Анализ нового естественно-научного материала с точки зрения его категориальной структуры, картины мира и стиля мышления показал, что понятие "организация" входит в основу химических и физических концепций двумя принципиально различными путями. То понятие организации, которое выделяют в своих работах В.И.Кузнецов (2,3) и его соавтор А.А.Печенкин (3), и которое характеризует переход от структурной химии к учению о химических процессах, по сути дела осмысливается исходя из комплексного понимания химического производства. В рамках теоретической химии данный подход только конкретизируется в требование учитывать наиболее полно все факторы, детерминирующие реакционную способность вещества, в стремлении усовершенствовать химическое производство новых материалов с заданными свойствами. При этом авторы исходят из представления о том, что организованность - это взаимодействие к о н е ч н о г о числа переменных.

С позиции конечного числа переменных исходит и А. П. Руденко (4-5) в своей теории саморазвития открытых каталитических систем, которая с категориальной точки зрения связана уже с понятием "самоорганизация".

3. Принципиально иной смысл имеет понятие "самоорганизация", которое лежит в основе центральных концепций термодинамики неравновесных систем - концепций диссипативных структур и упорядоченности через флуктуации. Ограничиваясь законами термодинамики, И. Пригжин и его соавторы (6-8) объясняют динамику самопроизвольного возникновения и поддержания когерентных состояний. Авторы делают вывод, что в реальной действительности в зависимости от конкретных условий могут существовать лишь системы с двумя типами поведения. Во-первых - системы, стремящиеся к неупорядоченному состоянию, и во-вторых - системы, стремящиеся к когерентному поведению. В свете обобщений термодинамики вырисовываются новые важные аспекты в соотношениях таких традиционных философских кате-

горий как необходимость и случайность, часть и целое и др. В частности, выясняется особая роль случайности в качественных скачках в изменении, в переходах из возможности в действительность. Наличие "составное целое" представляется как производное и часть (орган) более крупного целого (организма), которое в большей части остается, так сказать, "за кадром". Поэтому понятие "технология" образования органа, потребности в нем и т.д. невозможно не опираясь на определенные упрощенные модельные представления о системе как о целом, её функционировании, общих принципах поведения и т.п. Этот подход противопоставляется ходу мысли, который старается складывать систему из деталей.

4. Если обратиться к истории философии, то в некотором смысле истоки понятий "организация" и "самоорганизация" скрываются уже за учением Аристотеля (9) о формальной и целевой причинах. Некоторые философы-марксисты (10-14) уже обратили внимание на необходимость диалектико-материалистической интерпретации учения Аристотеля о причинности в целом. Для реализации этой задачи открываются определенные возможности очевидно и в результате данных, представляемых развитием синергетики. Реализация указаний В.И. Ленина требует дальнейшего углубленного анализа конкретного естественнонаучного материала на методологическом уровне.

1. В.И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 29.
2. В.И. Кузнецов. Диалектика развития химии. От истории к теории развития химии. М., 1973.
3. В.И. Кузнецов, А.А. Печенкин. О предмете науки и логике её развития. - Философия и естествознание. М., 1974.
4. А.П. Руденко. Теория саморазвития открытых каталитических систем. М., 1969.
5. А.П. Руденко. Эволюционный катализ и проблема происхождения жизни. - Взаимодействие методов естественных наук в познании жизни. М., 1976.
6. П. Гленсдорф, М. Пригожин. Термодинамиче-

- ская теория структуры, устойчивости и флуктуации. М., 1973.
7. И. Пригожин, И. Николлис. Биологический порядок, структура и неустойчивость. - Успехи физических наук, 1973, т. 109, вып. 3.
 8. Г. Николлис, И. Пригожин. Самоорганизация в неравновесных системах. От диссипативных структур к упорядоченности через флуктуации. М., 1979.
 9. Аристотель. Сочинения в 4-х т., т. I, М., 1975.
 10. Б.С. Украинцев. Самоуправляемые системы и причинность. М., 1972.
 11. Я.Ф. Аскин, В.И. Ковалёв. Рец., "Философские науки", 1973, № 5.
 12. И.А. Акчурин. Четыре типа причинности по Аристотелю и современная абстрактная теория поля. - Современный детерминизм. Законы природы. М., 1973.
 13. М.Г. Макаров. Категория "цель" в домарксистской философии. Л., 1974.
 14. М.Г. Макаров. Категория "цель" в марксистской философии. Л., 1977.

**V.I.LENIN JA AREMENUD SOTSIALISTLIKU ÜHISKONNA
SOTSIAALSE STRUKTUURI ARENG**

R.Tocmla

1. Mõistet "sotsiaalne struktuur" kasutatakse erialases kirjanduses kolmes erinevas tähenduses. Esimesel juhul mõiste "sotsiaalne" samastatakse mõistega "ühiskondlik", sotsiaalse struktuuri elementideks on ühiskondliku elu sfäärid - majandus, poliitika jt. Teisel juhul sotsiaalse struktuuri all mõeldakse antud ajaloolisse ühendusse kuuluvaid grupe (hõim, rahvas) ning nendevahelisi suhteid. Kolmandal juhul sotsiaalse struktuuri all vaadeldakse eelkõige klassi-struktuuri ja sotsiaalsete suhete all klasside ning sotsiaalsete kihtide vahelisi suhteid.

2. Klasside määratlemise aluseks arenenud sotsialistlikus ühiskonnas on V.I.Lenini klassidefinitsioon, antud artiklis "Suur algatus" (1, lk. 388).

3. Klassisiseste erinevuste peamiseks kriteeriumiks on konkreetse indiviidi poolt tehtava töö iseloom. Klassisiseste erinevuste kaotamise põhieelduseks on vahe vähendamine vaimse ja füüsilise töö vahel. Sotsiaalse struktuuri seisukohalt võetuna tähendab see eelkõige töölisklassi ja kolhoositalurahva lähendamist intelligentsile. Reaalselt eksisteerib juba praegu küllaltki arvukas kiht nii töölisi kui kolhoosnikke, keda ei saa lugeda vastavasse klassi kuuluvateks selle klassi traditsioonilises mõistes. Antud probleem on tekitanud nõukogude erialases kirjanduses võrdlemisi terava poleemika, peaprobleemiks nn. piirikihtide tunnistamine klasside struktuuris.

1. L e n i n V.I. Teosed, 29. kd.

А в т о р ы

- Аррак А. к.э.н., доц.каф. политэкономии
 Блумфельдт А. к.и.н., доц.каф. научного коммунизма
 Браун Э. к.ф.н., и.о.доц.каф. истории КПСС
 Браун М. ст.научный сотрудник каф. истории КПСС
 Волков И. д.и.н., проф., зав.каф. научного коммунизма
 Вихалеин Р. к.ф.н., доц.каф. философии
 Григорян Р. препод.каф. истории КПСС
 Зибен В. препод.каф. философии
 Калитс Д. к.и.н., проф., зав.каф. истории КПСС
 Кенкманн П. к.ф.н., и.о.доц.каф. философии
 Киллак Т. препод.каф. философии
 Кинкар Ф. к.и.н., доц.каф. истории КПСС
 Кубо М. ст.препод.каф. научного коммунизма
 Куусик Э. препод.каф. научного коммунизма
 Няшнен Л. стражар-исследователь каф. философии
 Порк А. к.ф.н., ст.препод.каф. философии
 Рап О. к.э.н., и.о. доц.каф. политэкономии
 Ребане Я. д.ф.н., проф., зав.каф. философии, член-корр.
 АНЭССР
 Реккер Г. к.э.н., доц.каф. политэкономии
 Руус В. к.и.н., доц.каф. истории КПСС
 Сийманн М. ст.научный сотрудник каф. философии
 Солотарева О. инженер лаб. коммунистического воспитания
 Столович Л. д.ф.н., проф.каф. философии
 Тоомла Р. ст.препод.каф. научного коммунизма
 Файнштейн В. к.э.н., доц.каф. политэкономии
 Чертин Ю. препод.каф. философии
 Шевчук Н. к.и.н., и.о. доц. каф. истории КПСС
 Ятса К. ст.инженер каф. научного коммунизма
 Ятса Л. ст.препод.каф. научного коммунизма

S i s u k o r d

J. Rebane. Filosoofia põhiküsimuse leninliku käsitluse tähtsus kaasajal	3
A. Blumfeldt. V.I. Lenini pärand ja sotsialismi materiaal-tehnilise baasi loomise probleemid	6
J. Kalits. Propagandatöö leninlikust metoodikast...	9
И.Н. Волков. Ленинский подход к подбору и воспитанию кадров.....	15
M. Siimann. Vastustus kui leninliku juhtimiskontseptsiooni põhimõiste	15
E. Braun. V.I. Lenin ja töökollektiivide sotsiaalse juhtimise probleemid sotsialistlikus ühiskonnas	19
И.Э. Ятса. В.И. Ленин об отношениях общения и активности строящих новое общество людей	23
П.О. Кенкманн. Об одном аспекте рассмотрения проблем формирования личности в трудах В.И. Ленина..	26
E. Kuusik. Rahvusküsimuse leninlik lahendamise.....	28
F. Kinkar. Maa kultuurielu parteilisest juhtimisest arenenud sotsialismi tingimustes	31
D.Чертин. Значение идей В.И. Ленина для разработки категорий "общественное бытие" и "социально-историческое бытие человека".....	34
M. Kubo. V.I. Lenin võistlusest ja tänapäev.....	37
M. Braun. V.I. Lenini ideed töö efektiivsust mõjuvatate sotsiaal-majanduslike tegurite uurimise lähtealuseks	41
Л.И. Ятса. В.И. Ленин и актуальные проблемы изучения активности советских женщин	44
O. Raju. V.I. Lenin kokkuhoiurežiimist	47
A. Arrak. Transpordiprobleemid V.I. Lenini töödes	49
Н. Шевчук. В.И. Ленин о социалистической законности	51
O. Solotarjova. V.I. Lenin ja psühhogude kooli arengiprobleemid	55
P. Григорян. Ленин о высшей школе.....	57
Л.Н. Столович. Проблемы художественного моделирования и ленинская теория отражения	60
P.A. Вихалемм. В.И. Ленин о диалектической обработке истории науки и некоторые современные методологические проблемы	64

А. Порк. Идеи В.И. Ленина и анализ исторического по- вествования	67
В. Файнштейн. Ленинская концепция "Прусского пути" развития капитализма в сельском хозяйстве и современность	69
V. Ruus. V.I. Lenin ja sotsialistlikud ümberkorral- dused Eestis 1940-1941.....	72
T.Killak. V.I. Lenin Aristotelese "Metafüüsikast"..	74
В. Зибен. Значение идей Ленина о математизации физи- ки для преподавания физической науки	77
G.Rekker. Tootmise kontsentratsioon ja monopolid kaasajal V.I.Lenini imperialismiteooria val- guses	80
Л.Я. Няпинен. О понятия "организация" в современной науке в свете ленинских идей об анализе исто- рии познания	81
R. Toomla. V.I. Lenin ja arenenud sotsialistliku ühiskonna sotsiaalse struktuuri areng	84
Авторы	86

ИДЕЙНОЕ НАСЛЕДИЕ В.И.ЛЕНИНА И СОВРЕМЕННОСТЬ. Тезисы научной конференции, посвященной 110-летию со дня рождения В.И.Ленина. На эстонском и русском языках. Тартуский государственный университет. ЭССР, г.Тарту, ул. Юликооли, 18. Ответственный редактор А.Блумфельд. Сдано в печать 13.05.80. Бумага печатная 30x42 1/4. Печ. листов 5,5 (условных 5,11).Учетно-изд. листов 4,62. Тираж 300. МВ 05318. Типография ТГУ, ЭССР, г. Тарту, ул. Цялсона, 14. Зак. № 583.
Цена 30 коп.

80-225

30 коп.